

*Andragoogilise, sotsiaalse ja psühholoogilise
aspekti tegurite koosmõju täiskasvanute
õppimiskäsituste, õppimisvalimisolukule ja
koolitusaktiivsuse kujunemisel elukestva õppe
kontekstis.*

Uurimuse kokkuvõte

*Koostaja:
Larissa Jõgi
Andragoogika õppetool
Kasvatusteaduste teaduskond
Tallinna Ülikool*

*Tallinn
2006*

Sisukord

Eessõna

Sissejuhatus

I. Õppimine, õppimisvalmisolekud ja õppimiskäsitused

II. Empiiriline osa

2.1 Valim

2.2 Intervjuude läbiviimine ja tõlgendamine

2.4 Tulemuste arutelu

2.5 Üldistused

2.6 Õppimine ja õppimiskäsitused elutee kontekstis

Kokkuvõte

Allikad

Lisa

Eessõna

*Elu ise õpetab,
annab meile
kogemuse,
see on meie tarkus (n, 79 a.)*

uurimuse kokkuvõte on valminud tänu koostööle paljude inimestega. Uurimuse empiirilisi andmeid koguti ja analüüsiti süvaintervjuude kaudu. Viidi läbi 55 intervjuud. On olnud enneolematu võimalus ja suur privileeg töötada 55 inimese intervjuudega. Noorim neist oli intervjuueerimise ajal 20 aastane, vanim - 99 aastane. Täna Teid kõiki nõusoleku eest meiega rääkida, avatuse, usalduse ja siiruse eest. Täna professor Peter Alheiti Göttingeni ülikoolist ja professor Max van Campi Gröningeni ülikoolist, kes julgustasid kvalitatiivse uurimuse läbiviimist. Intervjuud on kogutud, salvestatud, transkribeeritud ühe aasta jooksul, üle kahe aasta on kulunud intervjuude tõlgendamisele.

Kogutud ja analüüsitud andmed ületavad käesoleva uurimuse raame ja mahtu, võimaldades edaspidi põhjalikumalt uurida täiskasvanu õppimise erinevaid aspekte, kasutades kvalitatiivset lähenemisviisi.

Intervjuud on läbiviidud ja transkribeeritud Tallina Ülikooli kasvatusteaduste teaduskonna andragoogika õppetooli õppejõudude ja üliõpilaste poolt.

Siinjuures avaldan siirast tänu kõigile, kes viisid läbi intervjuud ja aitasid kaasa uurimuse valmimisele: Tiina Jäägerile Eesti Vabaharidusliidust, kellega koos arutasime uuringu ideed ja koostasime uuringu projekti taotluse Haridus- ja Teadusministeeriumile; Liana Rumvoldile, Ester Mägile; kolleegidele TLÜ kasvatusteaduste teaduskonna Andragoogika õppetoolist Kristiina Krabile ja Katrin Karule.

Tänud kuuluvad kolleeg Marin Grossile, kes aitas sisestada kõikide intervjueritavate andmed. Tänan Inge Paju ja Maire Kaljuveeri, kes kirjutasid ja kaitsesid uuringu raames magistritööd ja Reili Paet, kes koostas ja kirjutas uuringu raames bakalaureuse töö, aprobeerides uurimuses kasutatavat lähenemist empiiriliste andmete tõlgendamisel ja mõistmisel.

Uuringu kavandamist ja läbiviimist on toetanud Haridus- ja Teadusministeeriumi Täiskasvanuhariduse talitus, siinjuures avaldan tänu edasiviiva koostöö eest Inge Kiviseljale ja Terje Haidakule.

*Uurimuse koostaja
Larissa Jõgi
mai 2006*

Uurimuse raames Tallinna Ülikooli Andragoogika õppetooli juures koostatud ja kaitstud lõputööd:

bakalaureuse töö

Pae R. (2005). *Täiskasvanute õppimisvõimaluste loomist mõjutavad institutsionaalsed suhted*. TPÜ. Andragoogika õppetool

magistritööd

Kaljuveer M.(2005). *Õpetajate õpivalmiduse kujunemine elutee ja organisatsiooni kontekstis*. TPÜ. Andragoogika õppetool

Paju I. (2006). *Õppimine elutee kontekstis (eakate arusaamades)*. TLÜ. Andragoogika õppetool

Sissejuhatus

Täiskasvanute õppimine, selle olemus, eripärad, õppimise käsitused on huvitanud aegade jooksul paljusi uurijaid, vähem on uuritud seda, kuidas kujuneb õppimiskäsitus, millised tegurid ja kuidas mõjutavad õppimiskäsituste kujunemist elutee kontekstis.

Varasematest uurimustest on teada, et õppimise üheks takistuseks peetakse "vanadust" ja/või vanust (*Elukestva õppe vajaduste analüüs, 2002*).

Käesoleva uurimuse tulemuste põhjal võime väita, et õppimistakistusi saab jaotada kahte gruppi: takistused, mis tulenevad inimesest endast nagu näiteks huvi puudus, ebapiisavad isiksuslikud ja materiaalsed ressursid, tervis, vähesed elu- ja õppimiskogemused; takistused, mis on seotud sotsiaalse keskkonnaga.

Vanust ega vanadust ei peeta õppimise takistuseks, vanusest räägitakse vaid seoses õpingutega või juurdepääsuga koolitusele ja õpingutele; tunnetatakse, et keskealisena ja vanemana õpinguid ja koolitust ei soosita ei ühiskonnas ega tööandjate poolt. Nii võib teise gruppi paigutada takistused, mis tulenevad sotsiaalsest keskkonnast: juurdepääsu ja võimaluste puudumine õpinguteks ja koolituseks. Ühe takistava näite tegurina võib nimetada ka ühiskonnas valitseva arusaama, et õpitakse noorelt ning tööandjate suhtumise ja valitseva arusaama, et "tööajal ei õpita", "tööle asunu peab olema haritud ja piisavalt koolitatud".

Mitmetes uurimustes on samuti osutatud õppimis- ja koolitusvõimaluste kättesaadavusega või ebavõrdsusega seonduvatele probleemidele täiskasvanute seas (*Helemäe, Saar, Võormann, 2000 : 268, Märja 2000: 30, Paulus 2004*).

Elukestva õppimise, õppimisvõimaluste jätkuvust ja pidevust ning hariduse omandamise olulisust rõhutatakse üha aktiivsemalt ja järjekindlamalt poliitilistes sh hariduspoliitilistes seisukohtades. Hariduse ja õppimisvõimaluste suurenemisele vaatamata kahanevad eeldused ja võimalused eelkõige nende inimeste jaoks, kellel puudub juurdepääs õppimisvõimalustele või puuduvad ressursid: hea haridus, hea positsioon ja staatus tööturul, tervis, raha, aeg, perekonna ja lähedaste toetus, sisemine motivatsioon, soov ja valmisolek õppimiseks.

Taolist situatsiooni võib nimetada hariduse "sotsiaalseks ja moraalseks paradoksiks" (*Jarvis 2000*).

Toetavate teguritena on intervjuudest enim väljendatav ja täheldatav perekonna, lähedaste ja kodu tugi, tähelepanu ja hoolivus, tervis, isiklikud eesmärgid ja soov enesearenemiseks.

Tegureid, mis mõjutavad õpikäsituste, õppimisvalmisolekute ja koolitusaktiivsuse kujunemist, ei ole võimalik lõplikult ja terviklikult eristada. Küll aga on neid tegureid võimalik tinglikult jaotada kolme gruppi: psühholoogilised (*arusaam endast, eneseanalüüsivõime ja positiivne mina-pilt, arusaamade tunnetus ja mõtestatus, orienteeritus enesearengule*); sotsiaalsed (*lähisuhted, suhtlemine ja suhted, tugi, toetus, sotsiaalne keskkond, töökeskkond, töö*) ja andragoogilised (*enesearengu vajaduste tunnetamine, koolitus – ja õppimisvõimalused, suhtlemine, suhted õppekeskkonnas, koolituses, töökeskkonnas, õppimisvõimalused/koolitusvõimalused, isiklikud huvid*).

Uurimusküsimused

Elukestev õpe ja täiskasvanuharidus on võimas jõud saavutamaks sotsiaalset sidusust, eriti siis, kui koolituse/õppevorm ja kontekst on seotud kohaliku või regionaalse tasandiga, ümbritseva eluga ja selle eluga, mida inimesed elavad.

Käesoleva uurimuse koostamisel lähtuti vajadusest laiendada ning analüüsida teoreetilist nägemust täiskasvanu õppimise olemusest ja õpikäsituste kujunemisest elutee kontekstis.

Uurimuse põhiküsimusteks on:
kuidas kujuneb täiskasvanute õpikäsitused ja millised tegurid mõjutavad õpikäsituste, õppimisvalmisolekute ja koolitusaktiivsuse kujunemist täiskasvanueas erinevate põlvkondade lõikes?

Uurimusküsimused

Empiiriliste andmete analüüsimisel otsiti vastuseid uurimuse põhiküsimusest tulenevatele küsimustele:

Kuidas tõlgendatakse ja mõistetakse õppimist elutee kontekstis?

- *Kuidas käsitletakse õppimist, mida mõistetakse selle all?*
- *Millised on õppimisega seonduvad objektiivsed ja subjektiivsed, toetavad ja takistavad tegurid?*
- *Mis on nende tegurite sisu ja kuidas nad mõjutavad käitumise õppimisest?*

Kuidas kujuneb täiskasvanute õpikäsitlus?

Millised tegurid mõjutavad eestlaste õpikäsitluste kujunemist erinevate põlvkondade elutee kontekstis?

Uurimuse eesmärk

Õpikäsitluste kujunemise analüüs erinevate põlvkondade arusaamades;

Õpikäsitlusi mõjutavate tegurite määramine.

Uurimuse aine

Uurimuse aineks on täiskasvanu käsitus õppimisest elutee kontekstis (mida käsitletakse õppimisena? kuidas õppimist käsitletakse?)

Käsitus on mõttekonstruktsioon, mille kujunemise aluseks on mingit ilmingut, fenomeni, nähtust puudutav mõtlemine.

Käsitus ei ole arvamus, käsitus on püsiv kujutlus millestki, käsituse alusel tõlgendab inimene teatud nähtust või fenomeni (Alheit 1996, Kuurme 2000: 190).

R. Säljö väidab, et inimesel ei ole püsivaid käsitusi (Säljö, 2003). Sellele viitas ka S. Ahonen, nimetades käsitust "dünaamiliseks nähtuseks" (Ahonen 1994: 116 - 117). Argikeeles võib pidada käsitust arvamuseks, fenomenograafilises lähenemises on käsitusel sügavam ja laiem tähendus, käsitus on *sotsiaalne konstruktsioon, tõlgenduse skeem* ja seda on ka uurija tõlgendus ja interpretatsioon (Jarvis 2004).

Individuaalse käsituse kaudu püütakse tõlgendada ja mõista nähtust (antud juhul täiskasvanu õppimist) terviklikult, kuna inimesed käsitlevad seda enda individuaalsete kogemuste, teatud konkreetsete kontekstide, situatsioonide ja aja raames.

Nii saab nähtus oma sisu tõlgendatava sotsiaalse konteksti ja aja ning tähenduste kaudu. Käsitus on alati subjektiivselt tähenduslik ja kontekstuaalne.

Erinevate inimeste erinevad käsitused ühe nähtuse kohta võimaldavad tõlgendada ja mõista nähtust eri kontekstide kaudu. Analüüsida ja mõista saab eelkõige tähendusi, mida kogetule või nähtusele omistatakse või kuidas sellest kõneldakse.

Meetodid Andmete kogumine

Meetodid andmete kogumiseks

- Teoreetiliste allikate analüüs
- Poolstruktureeritud süvaintervjuu, mille aluseks on retrospektiivsed ja prospektiivsed küsimused

Uurimuse eesmärgist lähtuvalt määratleti intervjuu skeem ning intervjuu sisuvaldkonad: õppimine, haridus, kogemus-käsitus õppimisest, arusaam endast õppijana erinevates situatsioonides, õppimise mõju õpingutele, tööle, igapäeva elule ja eluteele.

Intervjuu aluseks võeti 16 avatud küsimust (põhiküsimused), mida kasutati intervjuu käigus vabalt, vajadusel esitati täiendavaid küsimusi, küsimuste sõnastus varieerus sõltuvalt intervjuu käigust.

Poolstruktureeritud intervjuu võimaldab lisaks põhiküsimustele esitada lisaküsimusi, muuta küsimuste sõnastust, sõnastada ja konkretiseerida küsimusi vastavalt intervjuu käigule.

Intervjuud viidi läbi üheksa inimese poolt.

Kõikide intervjuude läbiviijatega lepiti kokku intervjuu põhiküsimused, intervjuu läbiviimisega seonduvad põhimõtted ja intervjuude läbiviimise aeg.

Üheksast intervjuu läbiviijast oli kuuel eelnevalt olemas intervjuude läbiviimise kogemus. Kokkulepped intervjuude läbiviimiseks saadi vahetu kontakti intervjuueerija ja intervjuueeritavate vahel.

Empiiriliste andmete tõlgendamine

Uurimuse empiiriliste andmete tõlgendamise aluseks on hermeneutilis-fenomenograafiline lähenemine ja induktiivne analüüs (*Alheit 1994, Alvesson & Skoldberg 2005, Marton & Booth 1997*)

Andmete tõlgendamine

Meetodid andmete tõlgendamiseks:

- Induktiivne analüüs
- Empiiriliste andmete ja teoreetiliste seisukohtade analüüs ja üldistamine

Induktiivne sisuanalüüs eeldab intervjuude korduvat kuulamist ja lugemist, mis omakorda võimaldab iga intervjuu kui terviku mõistmist, intervjuule iseloomulike väljendite ja mõttetervikute väljatoomist.

Uurimuses analüüsitakse käsitusi õppimisest elutee kontekstis erinevate põlvkondade arusaamades. Uurimus aitab mõista kuidas täiskasvanud mõistavad õppimist, kuidas kujunevad õppimiskäsitused ja millised tegurid mõjutavad õppimisvalmisolekute ja koolitusaktiivsuse kujunemist.

I. Õppimine, õppimisvalmisolekud ja õppimiskäsitused.

Elukestva õppe taotlusteks on kõikide inimeste õppimise toetamine. Nii kujuneb õppimise toetamise ja õppimisvõimaluste avardamise seisukohast oluliseks õppimise ja arengu väärtustamist toetav sotsiaalne keskkond, kus läbi erinevate inimelu aspektide luuakse eeldused võimalikult paljude inimeste kaasamiseks erinevatesse tegevustesse ja protsessidesse.

Sotsiaalse keskkonna muutustest ja individuaalsest kogemusest tulenevalt kujunevad õppimisvajadused, õppimisvalmisolekud, õppimissoovid ning käsitused õppimisest.

Inimeste valmisolekute ja võimetest elukestvalt ja eluhõlmavalt õppida sõltub ühiskonna areng ja inimeste elukvaliteet.

Võime pidevalt õppida ja areneda mõjutab inimeste isiksuslike ressursside ja kompetentsuse realiseerimist, nii on valmisolekute kujunemine elukestvaks õppeks ja õppimiseks oluline inimese kogu eluea jooksul (*Folke, Glastra, Schedler, Hake 2004*).

Antud uurimuse kontekstis lähtutakse eeldusest, et täiskasvanu õppimine on sotsiaalselt determineeritud, õppimine leiab aset alati sotsiaalses keskkonnas või sotsiaalsetes situatsioonides.

Muutused sotsiaalses keskkonnas muudavad õppimise tingimusi. Nii on õppimine olemuselt elukestev ja sotsiaalne protsess, hõlmates inimese *sotsialiseerumist* ja *sotsialiseerimist* kogu eluea jooksul.

Alheit 1996, Alheit & Dausien 2002, Alheit 2005, Bauman 2000 Jarvis 1992, 1998, Jögi 2004, Jögi & Karu 2004, Merriam & Caffarella 1999, Säljo 2003.

Elukestev õppimine kõige laiemas mõttes seostub aja mõõtega või aja kogemisega ehk aja möödumisega, kus inivid toimib näiliselt intuiivselt, kuid tegelikult kannab endas eelmise õppimiskogemuse tulemusi ning tegutseb mõtestatult. Eluhõlmav mõõde võimaldab mõista elukestvat õppimist laiaulatuslikumalt-õpitakse kõikjal ja kõikides inimelu valdkondades.

Nii on oluline mõista õppimist kui individuaalset ja subjektiivset kogemust, kogemust kui õppimist (inimese) elutee kontekstis, vaadeldes aega, isikliku ja sotsiaalse elu sündmusi, inimesi ja suhteid ning nende seoseid elus õppimisega.

Sotsiaal-kultuurilisest aspektist lähtuvalt vaadeldakse õppimist kui kultuuri mistahes elementide vastuvõtmise, hindamise ja mõjutamise protsessi (Alheit 1996, 2005, Bennington & Derrida 1993, Jarvis 1992, Illeris 2002, Nurmi & Kontiainen 1995, Pöggeler 2004, Thorpe, Edvards, Hanson 1993, Ruus 2000, Säljo 2003) ning defineeritakse kui kogemuse transformeerimist teadmisteks, oskusteks, hoiakuteks ja väärtusteks (Glastra, Schedler & Hake 2004, Jarvis 1996, 1998, Mezirow 1991, 1996).

Õppimine on midagi enam kui individuaalne kognitiivne protsess, õppimise eesmärgid ja ulatus sõltuvad sotsiaalsest keskkonnast ja kontekstist, õppimisvõimalustest, sotsialiseerimise teguritest, võimalustest, individuaalsest motivatsioonist ja valmisolekutest õppida kogu eluea jooksul.

Õppimist ja õppimisvalmisolekuid mõjutab täiskasvanu õpikäsitus, mis kujuneb sotsiaal-kultuurilises keskkonnas ning hõlmab arusaamu ja hoiakuid õppimise kohta, mis omakorda avalduvad teatud käitumisena nii igapäevases elu- kui ka koolitussituatsioonides (kavatsusliku ja formaalse õppimise situatsioonides).

Arusaamad ja käsitused õppimisest mõjutavad inimeste teadlikkust, ootusi, hoiakuid(orientatsioone), õpivalmidust. Ootused, arusaamad, teadlikkus, eelnev õppimiskogemus, teadmised ja teadmiste tõlgendamise ning konstrueerimise võime, subjektiivne kognitsioon, õppimisvajadused ja õpivalmidus kujundavad täiskasvanu hoiakuid õppimise ja koolituse suhtes.

Käesolevas uurimuses keskendutakse hoiakute kognitiivsele(tunetuslikule) aspektile, mille keskmes on mõtted, arusaamad ja käsitused.

Täiskasvanu õppimise subjektiivsete käsituste kaudu on võimalik analüüsida ja mõista täiskasvanu õppimise olemust ja õpikäsituste kujunemist, õppimise väärtustamist, õppimise, õpingute mõju ja hoiakuid (sh emotsioone, käitumuslike kavatsusi) õppimise suhtes erinevate põlvkondade arusaamades elutee ja elukestva õppe kontekstis (Antiainen 1996, Jõgi & Karu 2004, Krabi 2003, Koltai 2002, Manninen J., Mannisenmäki E., Luukannel S., Riihilä S. 2003, Thorpe, Edvards, Hanson 1993, Rogers 2003).

Ühiskonna suurim vara on inimesed. Eesti ühiskonnas toimunud arengud töid kaasa erinevate põlvkondade võimaluste suurema differentseerumise, muutusid ka väärtused ning see avaldas mõju erinevate põlvkondade karjäärile ja elukäigule (Helemäe, Saar, Vöormann 2000: 14).

Põlvkonna määratlemisel lähtume sotsioloogilisest käsitlusest. Põlvkonna mõiste haarab nii sünnihetke üheaegsust kui ka üldisemat väärtusteadvust ja käitumusmustreid.

Sellise käsitlusega piirneb arusaam põlvkondadevahelistest hoiakute ja väärtuste erinevustest ühiskondlike muutuste kontekstis.

Kas erinevad ja eristuvad ka käsitused õppimise kohta? Kas õppimiskäsitused muutuvad elu jooksul?

Toetudes R. Inglehardi seisukohale, on erinevuste ilmumine iseloomulik perioodidel, mil on toimunud nii majanduslik kui füüsilise kindlustunde kasv.

R. Inglehard lähtus muuhulgas sotsialiseerumise hüpoteesist, mille järgi *inimeste eelistusi ei mõjuta mitte niivõrd sotsiaalne keskkond, kus ta elab, kuivõrd just see keskkond, kus ta kujunenud on, kus veetis oma kümnenda kuni kahekümne viienda eluaasta* (Inglehard, 1997:55, viidatud Helemäe, Saar, Vöörmann 2000: 115).

Ajas vaadatuna mõjutavad igat inimest/põlvkonda sotsiaalsed rollid, sotsiaalse positsiooni, vanuse, elutee ja elukäiguga seonduvad sündmused ning ühiskonnas toimuvad protsessid, mis omakorda mõjutavad õpikäsituste kujunemist.

Toetudes täiskasvanu õppimist käsitlevatele teoreetilistele seisukohtadele (*Brookfield 1995, Dembo 2000, Jõgi & Karu 2004, Jarvis 1992, Mezirow 1990, 1996*), narratiivuurimuste teoreetilistele alustele (Heikkinen 2002, Hyttinen, Hyvärinen, Korpivaara, Norrbacka, Tyynelä 2002, Rossiter 2002) ja empiirilistele uurimustele (Nurmi & Kontiainen 1995, Thorpe, Edvards, Hanson 1993, Krabi 2003, Sarv 2002), mille keskmes on täiskasvanute õppimise ja õpikäsituste analüüs, võib üldistada, et :

täiskasvanu kui õppija seisukohalt käsitletakse õppimist kui tegevust iseenda muutmisel. Teadmine on vajalik selleks, et oma tegevust juhtida ja reguleerida (Bagnall 1990, Cropley 1979, Dembo 2000, Kuit & Rey, Freeman 2001, Merriam & Caffarella 1999, Säljo 2003, Tynjälä 1999), teadmine on inimese valmisolek midagi teha – mõelda, projekteerida, hinnata, muuta (Ruus 2000).

Õppimine on protsess, kus kogemus konstrueeritakse ja selle järel muudetakse teadmiseks, arvamuseks, seisukohaks, väärtuseks, emotsiooniks, uskumuseks, käsituseks.

See on protsess, kus inimese elulugu jätkuvalt uueneb sotsiaalsete situatsioonide kogemise kaudu.

Õppimine on inimese elu loomise liikumapanev jõud. Eeltooduga rõhutatakse, et õppimine algab kogemisest, kogemuse märkamisest, tõlgendamisest ja refleksioonist, mille tulemusena muutub arusaam. Arusaam õppimisest on eeldus õppimise võimalikkusele (Kuurme 2003).

Arusaamu ja hoiakuid õppimise suhtes võib pidada positiivseteks kui õppimist väärtustatakse, peetakse seda vajalikuks ja võimalikuks ja kui sellest ka räägitakse. Hoiakud mõjutavad nii isiksuslikud kui ka sotsiaalkultuurilisest keskkonnast tulenevad normid ja tegurid: võimed ja suutelisus, sotsiaalsed suhted, sotsiaalne heaolu, vajadused (kogetud ja aktualiseeritud vajadus, osalusvajadus), võimalused, motiivid, eesmärgid, subjektiivsed kogemused ja arusaamad.

Elukestva õppimise ja elukestva õppe seisukohalt on oluline määratleda õppimisvalmisolekuid toetavaid ja takistavaid tegureid ja seda just seetõttu, et pikemas perspektiivis mõjutavad need hoiakuid, positiivse või negatiivse õpikäsituse kujunemist, õppimisvõimaluste mõistmist, aga ka vastuseisu õppimisele, loobumist nii õppimisest kui ka õppimisvõimaluste kasutamisest.

Omakorda mõjutavad hoiakud ja usaldust haridusinstituutsiooni(de), õppimis- ja koolitusvõimaluste suhtes.

Õppimisega on oluliselt seotud tähendused inimese enese jaoks, kuivõrd tajutakse ennast õppimise eesmärgistajana, teadmiste otsijana ja avastajana, millistelt alustelt lähtudes hinnatakse teadmise väärtust, millisena tajutakse oma tunnetus – ja tegevusprotsesse, millisena nähakse iseennast ning enese osa õppimises (Kuurme 2004: 61).

II. Empiiriline osa

Empiirilises osas kirjeldatakse, analüüsitakse ja üldistatakse eestlaste käsitusi õppimisest, käsituste kujunemist mõjutavaid tegureid erinevate põlvkondade arusaamades.

Käsituseks on õppimise mõistmine keeruline, ei ole ka võimalik täpselt määratleda, kuidas inimene õpib, mida õppimisena mõistab ja millal õppimine toimub.

Õppimiskäsituste väljendamist mõjutab keel, kultuur ja individuaalne kogemus. R. Säljö väidab, et kujutlusel õppimise olemusest on kultuuriliselt äärmiselt otsustav roll, see määrab suhtumisse õppimisse (Säljö 2003:25).

2. 1 Valim

Uurimuse probleemist tulenevalt lähtuti valimi määratlemisel ja valikul järgmisest:

eestlaste erinevate põlvkondade esindajad lihtjuhuvaliku alusel;

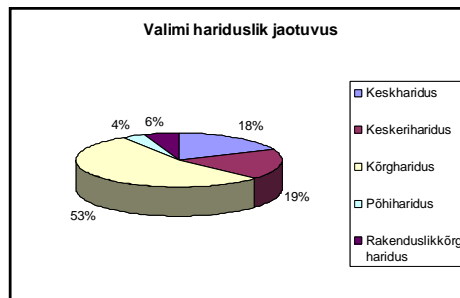
valimi moodustamisel arvestati, et esindatud on põlvkonniti sihtrühmad, igast kümnendist vähemalt viis

(kuni 30 a., 31- 40 a., 41- 50 a.,51-60 a., 61 -70 a., 71-80 a., 81 – 90 a.)

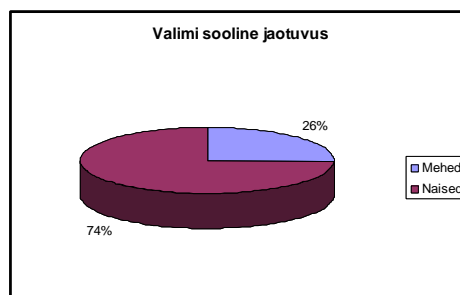
Kõige vanem intervjueeritav oli 99 aastane mees, noorim oli 20 aastane naine.

Uuringu algetapis kavandati läbi viia 60 intervjuud. Viidi läbi 55 intervjuud sh võrdlusandmete kogumiseks kavandati viia läbi 10 intervjuud mitteeestlastega. Viidi läbi viis intervjuud. Neid intervjuusi ja valimit käesolevas uurimuses ei käsitleta.

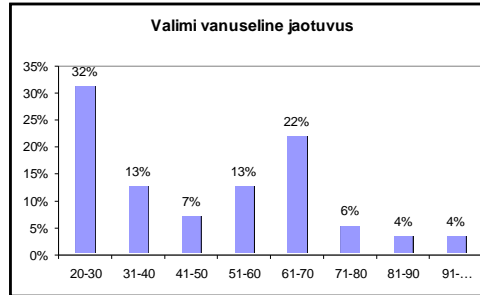
Valimi hariduslik jaotavus

Valimi sooline jaotavus

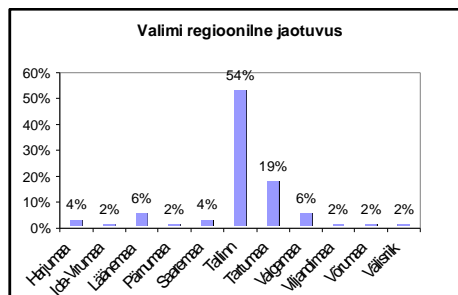

Valimi vanuseline jaotavus

Vanem intervjueritav mees on sündinud 1904 aastal, intervjuerimise ajal oli 99 aastane;
noorim intervjueritav naine on sündinud 1984 aastal, intervjuerimise ajal oli 22 aastane

Valimi regionaalne jaotavus

2. 2 Intervjuude läbiviimine ja tõlgendamine

Ajavahemikus 10. 05. 04 – 26. 12. 05 viidi läbi 55 intervjuud.

Enne intervjuud paluti kõigil intervjuueeritavatel täita nõusoleku leht. Kõik intervjuueeritavad olid teadlikud, et uurimustulemused avalikustatakse.

Kõikide elulooliste aspektide kajastamisel on säilitatud intervjuueeritavate anonüümsus ning kõiki intervjuueeritavaid puudutavad andmed on käsitletud konfidentsiaalselt.

Intervjuude läbiviimisele eelnes teoreetiliste allikate ja seisukohtade analüüs (jaanuar 2004 - mai 2005), intervjuude pilootküsimustiku koostamine, prooviintervjuu läbiviimine, esialgsete tulemuste analüüs, küsimuste ja uurimuskäigu korrigeerimine.

Intervjuud salvestati intervjuueeritavate nõusolekul diktofonile. Intervjuud kodeeriti ja tähistati nimeliselt (uurimuses esitatud nimed intervjuude juures on muudetud) ning transkribeeriti.

Kõikidest intervjuudest saadud andmed *liigendati uurimusküsimuste alusel ja eristati tähendusüksustena*. Intervjuud analüüsiti eraldi intervjuude kaupa, toetudes uurimusküsimustele. Intervjuudest eristati tähendusüksused, sarnased tähendusüksused koondati tähenduskategooriate alla.

Iga intervjuu analüüsi tulemusena saadud tähenduskategooriad võrreldi (seda osa intervjuude analüüsist käesolevas uurimuses suure mahu tõttu ei esitata) ja tüpiseeriti käituskategooriate kaupa.

Olulisemad käituskategooriad on üldistavalt toodud lisana(Lisa 1).

~~

55 intervjuude mitmekordse lugemise ja analüüsi käigus täheldati õppimiskäsituste variatiivsust põlvkondade lõikes. Empiiriliste andmete analüüs võimaldab välja tuua olulisemad *tähendused*, mida omistatakse õppimisele ja mille kaudu õppimist mõistetakse.

Õppimine on:

Teadmised ja oskused

Teadmiste ja oskuste omandamine, kinnistamine, süvendamine

Teadmised ja oskused toimetulekuks elus ja töös

Töö

Suhtlemine ja suhted teiste inimestega

Enesearendamine ja muutumine läbi kogu elu

Mõtisklemine

Kogemus, elukogemus

Eneasearengu protsess

Eluviis, elu

Tähendusüksused on aluseks intervjuude analüüsi tulemuste tõlgendamiseks ja üldistamiseks.

Üldistatud tähendusüksuste illustreerimiseks on tulemuste arutelus välja toodud vastavat üksust enim iseloomustavad tsitaadid (*tsitaadid on välja toodud kaldkirjas*).

Lisaks tuuakse tulemuste arutelus õpikäsituste analüüs kolme intervjuu põhjal, mis võimaldab esile tuua käsituste variatiivsust erinevate põlvkondade arusaamades.

Kolme intervjuud analüüsiti eraldi intervjuude kaupa induktiivse analüüsi (*Max van Manen, 2001*) alusel eesmärgiga mõista käsituste erisusi teiste intervjuude taustal.

Analüüsi käigus otsiti vastuseid küsimustele:

Mida mõistetakse õppimisena?

Kuidas õppimist mõistetakse ja käsitletakse?

Empiiriliste andmete kogumise ja tõlgendamise etapid

I etapp (10. 05. 04 – 26. 12. 05) - prooviintervjuu läbiviimine, 55 intervjuude läbiviimine

II etapp (jaanuar 2005-mai 2005) - 55 intervjuu transkribeerimine

III etapp (juuni 2005-märts 2006) - intervjuude kodeerimine ja tõlgendamine

IV etapp (detsember 2005-mai 2006) - tulemuste analüüs ja üldistamine

2.3 Tulemuste arutelu

55 intervjuu analüüsi põhjal võib üldistavalt välja tuua järgmist:

Õppimist mõistetakse ja käsitletakse kui elukestvat, eluga, tööga ja enesearendamisega kaasnevat protsessi, kui teadmisi, teadmiste ja oskuste omandamist, kui silmaringi laiendamist, kui enesetäiendamist, kui kogemust ja eluviisi. Andmete analüüsi põhjal või järeldada, et õppimiskäsitused on põlvkondade lõikes variatiivsed ja muutuvad elu jooksul.

Õppimine ..kestab kogu elu..., tuleb silmad lahti ringi käia ja tarkusi koguda, loen palju, internetti vaatan,..ristisõnasi lahendan, hoian aju värskes...Emaga arutame palju eluprobleeme... (Tiina, 24 a)

Et kõigepealt, mida iga inimene saaks nagu, ma ei tea, füüsiliselt ja vaimselt niimoodi õppida, oleks keelteoskus loomulikult. Siis arvutioskus. Ja siis oleks hea, et iga inimene nagu süvendaks oma teadmisi-oskusi selles valdkonnas, millega ta pidevalt tegeleb. Aga siis teisel tasandil võiksid inimesed õppida rohkem tolerantsust ja... ja õppida üldse võimalikult palju, et laiendada oma maailmapilti, sest tihtipeale on inimesi, kes elavad, kuidas nüüd öelda – väga kitsa silmaringiga ja neid ei huvitagi nagu seda laiendada, aga võiks. Sellepärast, et maailm on niivõrd avatud, et keegi ei saa elada ihuüksinda nagu silmaklappidega hobune edasi minnes (Eve, 28a)

Õppimine on pidev protsess ...ma suhtun kõigisse oma senistesse töökohtadesse, kõigesse, millega ma tegelen, mida ma loen, mida ma olen õppinud, et see on nagu üks elu kogemus. Näiteks, rootsi keele õppimine on laiendanud minu silmaringi – rootsi muusika, rootsi kirjanduse ja üldse noh nagu Skandinaavia riikide ajaloo asjad... Mm... Sel ajal, kui ma õppisin, oli see kõik nagu niisugune, no "dream"...(Vaike, 54a)

Õppimine on enesetäiendamine, teadmiste omandamine...kui sa ennast ei täienda ja kui sa ei õpi, sa ei oska kaasa rääkida... Suurem osa õppimisest on teiste inimestega tööalasel suhtlemine, lugemine (Madel, 65 a)

No eks see..., peab ütleva, et õpid peaaegu surmani ikka midagi rohkemat. Ja ma pean selgelt tunnistama, et vangilaagris... sai ka õpitud /.../. Surmani jah, eks mõne koha pealt kah, kui võtta. Peamine kui jõuad enda hoida rahuliku. Et ei ole nii suuri eriarvamisi, ellu suhtumises.. enda kohta ma ütelda ei või... sest ma olen kõigega rahul.... muidugi käimine on raske, muidu liiguks rohkem... siis sinna käimine on raske ja tasakaal ei pea ju. See on ka üks raske olemine. Aga muudest vigadest ei maksa rääkida, neid on nii palju et.../.../.
(Arno, 99)

Õppimist mõistetakse, tõlgendatakse, sellest räägitakse ja selgitatakse elukontekstis erinevalt:

Mitte toimetulemiseks, et mina tunnen ennast mugavamalt, kui ma näiteks reisin ringi, siis oleks hea, et ma tean selle maa ajalugu natuke, geograafiat, et et ma ei käi lihtsalt silmad lahti, et ma vaatan, et vot see on see asi, et ma tean ka sellest varem juba, et et kuidas seda nimetatakse või või miks see asi niimoodi on. See on minu isiklik, isiklikult ma tunnen, et mul on neid asju vaja ja ma tahaksin neid teada. Et konkreetselt selle all ma siis mõtlen praegu ajalugu, geograafiat ja keeli näiteks, et ma tunnen lihtsalt, et mul on nagu parem elada, kui ma tean neid asju (Eve, 28 a)

Õppimine..., suhetest inimestega ja inimestest on palju õppida - see ongi õppimine...Kolmas laps on õpetanud kannatlikkust. Kadunud on kärsitus - nii õpib olema rahulik..(Liina, 36a)

Kui nõukogude aeg sundis ise õmblema, ise valmistama, tegelema igasuguste asjadega, siis nüüd on valmisriideid küll ja küll. Nüüd on muid oskusi vaja... Infotehnoloogiat, enesemüümise oskust, enesekehtestamise oskust, läbilöögivõimet, noh... Vana karu kõlbab ainult tsirkuse jaoks. Ma ei õpi kunagi ära seda, et ma oleksin kuidagi pealetükkiv või agressiivne või midagi kellelegi kaela määraksin või tegeleksin võrkturustusega (Väike, 56 a)

Õppimine on kõik uus ja huvitav, see on edasiiv, tulemuslik, millekski motiveeriv. Positiivne igatahes. Ma ei kujuta ette inimesi, ilma õppimiseta, see on seisak, kui ma ei taha enam midagi uut õppida. Raamat muidugi jah, aga läbi praktilise tegevuse, aga ta on ikkagi õppimine, et kõigega toime tulla, läbi elada (Elvi, 56)

Õppimine tähendab uute teadmiste omandamist, uusi oksusi, uusi kontakte uute inimestega. Mul on olnud elus hirmsasti õppida. Õppisin meditsiini, pedagoogikat, siis aiandust. Inimene peab õppima surmani...(Sirje, 62 a)

Kogemus on juba see, kuidas õppida, kogemus on ka kunas õppida, mida õppida, mismoodi see meelde jätta ja kuidas seda kasutada, see kõik tekib elu jooksul (Aino, 64 a)

...elu ongi õppimine, ei ole ühtegi päeva, kus ma ei õpi. Kõik meelde ei jää, kas peaks?...oluline, et tekiks mahuline pilt, ...see on pidev. See ongi õppimine (Vello, 66a)

Õppimises on oluline olla järjekindel. Väga järjekindel. Ka töö, iga töö õpetab inimest ise. Õppida on alai huvitav sellepärast, et saad ikka midagi juurde. Õppimise mõte seisab selles-saad midagi juure, saad targemaks.../ /. Ja väga palju sa saad omale sõpru ja tuttavaid.

Õppimine on teadmiste saamine, teadmiste omandamine, silmaringi suurendamine ja enda kvalifikatsiooni tõstmine.... Saada elukutset. Et sa oskad oma tööd teha ja oskad selles töös probleeme lahendada...(Linda, 81 a)

Õpitakse kõikjal, kõigest ja pidevalt:

Õppida saab peaaegu igal pool, kool pole ainus võimalus, läbi meedia, ajakirjanduse, teiste kogemuse, omaenda kogemusest saab ka õppida ja järeldusi teha /.../. (Reet, 27 a)

Eesmärgiks on nagu elus kuskile jõuda, mingile tasemele ja see ei ole nagu mitte materiaalses mõttes, vaid pigem, et oleks see teadmiste pagas ja haridus nagu taga ja selleks on vaja õppida. Ja selleks ma õpin praegu ja tahan ka edaspidi õppida, et saada uusi teadmisi. Et oleks lihtsalt kogemusi ja teadmisi mingist valdkonnas ...Sest no õppimine toimub ju iga päev, mitte ainult koolitustel ja kursustel. Samamoodi kui sa vaatad näiteks televiisorist uudiste saateid, sa saad seal õppida (Eve, 28a)

Sellepärast, et ma tahan alati teada, mida ma siis ka ei teeks, ma tahan teada ja aru saada, mida ma teen. Ja siis mulle meeldib asju teha ise, aga mitte oodata, kuni mulle näpuga näidatakse, mida ja kuidas ma peaksin tegema/.../. (Reet, 63)

Vangilaagris...mina... suhtumist, inimestega suhtumist õppisin seal. Peab ikkagi leidma kellest sa olened, temaga nii palju, et sa tema usalduse jõuad võita ja see usaldus mis mul vastamisi laagris tekkis seda ma arvan keegi ei usu. Aga mina ise usun, et see oli. Selle lühiajalise, mis ma seal laagris olin peaaegu paar aastat, läks minu elu küll niimoodi, et paistis küll et ei lähe see elu nii raskeks kui ta algul oli. Alguses kolm kuud oli küll nii, et võttis võimu välja küll aga kui ma teise laagri pääsesin, esimeses laagris ei olnud ja elektrit ka, oli ju pime ja palju seal valgust siis oli talvel(Arno, 99)

Rõhutatakse õppimist kui protsessi, vajadust pidevalt õppida
*...No kui õppimist võtta protsessina, siis õppimine on endale
asjade selgeks tegemine, töö käigus saad midagi selgeks, õpid
juurde, et see on selline pidev protsess...(Mari, 27 a)*

Õppimine on pidev protsess ... (Vaike, 54 a)

*Õppimine on kõik see uus ja edasi arenev lugu, sest ilma õppimiseta
ei saa me keegi selles ilmas. Kui sa tahad edasi minna, siis on
paratamatu, et tuleb kogu aeg õppida (Elvi, 56 a)*

*Õppimine... inimene peab õppima kogu elu, sest elu kogu aeg muutub,
asjad muutuvad, täienevad.../..(Aino, 64a)*

Nooremate intervjuueeritavate (21a -30 a) intervjuudest leiab
õppimine enamasti seostamist millegi praktilisega, teadmiste
ja oskustega, tugevad on seosed tööga, õpetamisega ja millegi
omandamisega, toimetulekuga elus ja töös. Samas rõhutatakse,
et arusaam on muutuv.

*Õppimine on teadmiste ja omandamine, aga arusaam õppimisest ikka
muutub-mida praktilisemaks õpe läheb ja mida vanemaks saad, seda
enam muutub õppimine teadlikumaks.(Laura, 22 a)*

*Õppimine on teadmiste, oskuste ja vilumuste omandamine. Uute
teadmiste, oskuste saamine, omamine. Neid saab kinnistada,
süvendada. Teadmised on olulised minu jaoks, neid saab rakendada
oma töös, nendest tulevad oskused, kogemused (Reet, 27a)*

Õppimine minu jaoks ei ole pelgalt vaid ülikooli tarkuse omandamine. Tähtsamaks sellest pean seda, kuidas seda rakendada oma igapäevases töös ja argielus...(Katrin, 30 a)

*Minu jaoks on õppimine mingi uue omandamine. Kas siis läbi tegevuse...Jah, ikkagi uue omandamine, olenevalt sellest, kuidas see tuleb, kas läbi kogemuste või tuleb kohe päris raamat ette võtta ja asi endale üksipulgi selgeks teha.../.../
(Priit, 33 a)*

Õppimist (30 a -90 a) käsitletakse intervjuudes arenguna, isikliku ja vaimse kasvuna, võimalusena, väärtusena

Õppimine on kindlasti iseenda isiksuse avastamine, millele peaks järgnema isiksuse tugevnemine ja täiustumine. Kahel viimasel aastal olen avastanud, et olen leidnud endas julguse esitada endale ikka ja jälle uusi väljakutseid (Katrin, 30a)

*Inimene peab jätkama iseõppimist, et ennast tundma õppida...
(Sirje, 51 a)*

*Inimene peab õppima kogu elu, sest elu kogu aeg muutub, asjad muutuvad, täienevad..Aga siin elus on üsna palju huvitavat õppida. Ja eks see õppimine on sinu rikkus ja varandus, ükski varas seda sinult võtta ei saa, see õppimine on andnud selle tausta ja see on andnud elule sära, nii et õppimine on suur varandus (Aino, 64 a)
.../.../see, mida sa vaimselt oled omandanud, see jääb eluaeg endaga kaasa. Sa võid olla küll rikas, aga sa ei ole ikkagi õnnelik, aga selline, kes on vaimselt rikas ja hindab vaimseid väärtusi, see inimene on palju õppinud siin maa peal (Aino, 78 a)*

Mida elukogenumad ollakse, seda enam tunnetakse ja väärtustatakse õppimisvõimalusi mitteformaalsetes situatsioonides ja elus üldse, määratlemata seejuures ennast õppijana

Elus on uuendusi tulnud igasuguseid juurde õppida, aga ma ei kahetse, kõik on sellised meeldivad ja viivad tööd ja kõike edasi ja ma usun, et edaspidi ma tahaks noh, tööalaselt veelgi süvenenumalt õppida, kui oleks võimalik...Õppida tahaks kõigepealt enda pärast, sest mind huvitab see elukutse ja tahaks nagu veel täielikumalt seda omandada, et teha kõike hästi ja tööandja siis näeb kõrvalt seda arvatavasti, kui ta näeb, oleks hea...(Elvi, 56a)

Koer on mulle palju õpetanud, suurt armastust, enesedistsipliini, hommikust jooksmist (Sirje, 62 a)

Olen lapsest saadik seentega tegelenud, raamatupoodidest ja antiigipoodidest olen tänaseks kokku ostnud üle viiesaja raamatu vene, saksa, inglise keeltes seente kohta...olen leidnud palju seeni, mida enne mind kirjeldatud ei ole, olen mitmeid seeni koos fotodega kirjeldanud, tegelikult olen selles valdkonnas taidleja, ma ei ole seda asja ju õppinud, aga taidlus annab emotsioone ja võimalusi ja... võtab ka palju raha, olen pidanud muretsema korraliku fotoka, arvuti, nende kasutamise ka selgeks õppinud...(Vello, 66a)

Ma olen hakkama saanud, ma ei kahetse midagi, mida olen õppinud, olen suutnud kõike elus rakendada ja kõigega toime tulla, nii õmblemisega kui ka pereeluga ja ei õskagi nagu midagi kurta. Kõik on olnud nagu tänuväärt, mida elus õppinud olen (Aino, 78 a)

Oluliseks õpingute ja õppimisvõimaluste valikutel peetakse perekonna, kodu ja vanemate suhtumist ning tuge

Mõjutasid...esmailt on vast vanemad, ma ei oska nende puhul välja tuua erilist mõju, ma nagu ei näe seda väga selgelt. Küll näen oma vanaisa poolset mõju, tema puhul oli hästi huvitav kui me kohtusime, siis me arutlesime asjade üle, vaidlesime temaga, kõikvõimalikel poliitika teemad võtsime läbi. Meil olid sellised tulised vaidlused, see ajas mind hirmsasti närvi mind, kuid ta justkui ärgitas mind, kruttis mind üles, mina olin juba väga tige ja teda ajas see naerma. Aga loomulikult see mulle ka meeldis, tal oli alati aega minu jaoks, tal oli aega minuga arutleda minuga rääkida. Ta ei pidanud seda kuidagi tobedaks. Tema poolt oli ka see et ta toetas Sind õpingute jooksul. Ta pidas seda väga oluliseks, nii minu õpinguid, kes parasjagu meie perest õppis. Ta rääkis mulle koguaeg, et peaks minema ülikooli. Võib-olla oli see unistus, mis tal jäi täitmata, sest tal endal ei olnud võimalik. Tema jaoks oli see koguaeg unistus, et mina lähen ülikooli, ta oleks seda näha tahtnud. Võib-olla vanaema oli samamoodi kellega ma sain arutada, kui ma läksin, tal oli aega. Tema tahtis samamoodi omi asju rääkida, tahtis arutleda asjade üle, mis mulle ka väga meeldis. Emaga ma tõenäoliselt suhtlen samal viisil, aga isa ei ole mul eriti suur jutumees..(Marju, 20)

...pere kannatas, kui pidin õppima, kõik pidid ühetoalises ühikatoas tasa olema. Loobuma pidin lapsega koosolemisest, ema võttis lapse sesside ajal enda juurde. Mõistmist olen saanud kõigilt, suur pere toetus (Reet, 27 a)

...kui ma lähtuksin seletuses "mina ja õppimine" Maslowi teooriast, siis kust on pärit minu esmane loovus - vabadus ise otsustada, mida õppida, motivatsioon? Mulle tundub, et see on minu kodu ja vanemad, kes usaldasid ja tunnustasid alati minu valikuid...Ja siinkohal tahan ma neid tänada, selline valikuvabadus on minus säilitanud innustuse otsida elust just selliseid fakte ja teadmisi, mille suhtes on mul tunne, et need puutuvad minusse(Katrin, 30a)

Lapsepõlves oli ikka ISA oluline, ema meiega eriti ei tegelenud, ütles vaid "otsusta ise, tee nagu ise heaks arvad..oluliseks pead". Praegu on võimalusi andnud ja õppimist toetanud Õigusinstituudis materiaalselt elukaaslane, see on minu jaoks väga oluline, lihtsalt ei taha jääda ainult kolme lapse emaks või koduperenaiseks..(Liina, 36)

Kes mõjutasid? Kodu, vanemad tõenäoliselt. Mäletan, et keskkooli lõpetamise perioodi, ma polnud tulihingeline arstiteaduskonda pürgija. Spordiseltskonda ja huvist lähtuvalt mõtlesin treeneri elukutse peale. Kas oli see kodune osav suunamine? Viisin ikka arstiteaduskonda dokumendid, kodune tugi... (Peeter, 46)

Vanemate haridus oli algharidus, aga nad olid väga positiivselt häälestatud õppimise ja hariduse suhtes. Nende elu eesmärgiks oli anda oma lastele kõrgharidus...aga kes mul väga suur lohutaja veel oli, oli isa.

Tema võis karm olla küll, aga kui niimoodi temaga avameelselt rääkisid ja olid, tema sai nii aru, ja ütles, et ma tean mismoodi on ja mine nüüd proovi uuesti ja ühesõnaga mitte ealeski tema ei arvanud, et mina olen mingi kehvake, ta väga uskus minusse palju ja seda ta nägi edaspidises elus, mismoodi mina siis käisin. (Elvi, 56 a)

Minu vanemad hindasid kooliharidust, ema nõudis alati, et keskkooliharidus peab teil kõigil olema, peale selle teete juba mida ise tahate. Kõik, kogu õppimist toetasid vanemad väga suurel määral, ilma sellest nagu omapoolset kasu või tasu nõuatamata...(Linda, 64 a)

No vanemad tahtsid, isa oli eriti selline, kes tahtis väga ikka, et lapsed koolis käiksid ja ikka haridust saaksid, et nemad lihtsad inimesed ja nägid, et on raske ja oleks ikka parem kui lapsed oleks haritud (Aino, 78 a)

Töö tegemist ja ameti on ISA mulle andnud ja toda võis ju ütelda, et isalt õppisid kokkuhoidu, aga mingil määral pidin ikka vähem kokku hoidma, kui isa hoidis mõne kohapealt rohkem kui tarvis kui oli. Ja teine kord kui kasvasin välja ja meheks sain... siis hakkasin oma elu ja oma mõtlemise viisi järgi rohkem peale pressima ja eks seal tuli omavahel vaidlemist kah. Kus palju tegemist, seal on palju viltulaskmisi ka ja ega keegi ilma ei jää ja talu edsiarendamisel ja midagi ikka tegin, siis ma tahtsin saada põllumajanduslaenu, maaparanduslaenu, aga isa sellega es lepi, et mina talu peale võlga ei tee ja Kuid tookord oli see laen ka nii nagu kingitus, et kes seda sai kasutada see 2% laen 20- 25 aasta peale see oli nulli värk. Midagi sai ära tehtud niikaua kui kommunistid tulid, tegid nii lagedaks, et midagi järgi es jää....(Arno, 99 a)

Koolituses ja koolitust nähakse võimalusena nii enesearenemiseks, edasijõudmiseks töölases karjääris, kogemusena

Koolitus oli huvitavalt üles ehitatud, sa ei ole lihtsalt passiivne kuulaja, vaid osa rühmas, sa peab pidevalt kaasa tegema...need koolitused olid huvitavad. Nende koolitustega on nii, et need küll mööda külgi maha ei jookse, kui väheke võimalusi on, tuleb käia ja saab siis kogemuse. Analüüsin, kui ta on minu jaoks kasulik, mitte rahalises mõttes, vaid kui ta annab mulle mingisuguse kogemuse või mingisugused uued teadmised ja ma saan neid oma töös kasutada edasi, siis ta pakub mulle huvi (Priit, 33 a)

Koolitustel saan kinnitust enda mõtetele, see on hea tunne, koolituses oleneb ikka kõik endast, olen küll kaasamineja. Koolitustel käimine tasakaalustab (Sirje, 51 a)

Noh need on niहुksed elukogemused, aga noh, mis õppida... Üldiselt käiakse koolitustel ja täiendkoolitustel, et elus paremini edasi jõuda, et karjääri teha. Mina olen aru saanud, et mitte mingit erialast karjääri ma ei ole teinud ega ei teegi. Ma tahan, et mul oleks töö, mis pakub loomingulist rahuldust, et ma oma eluga toime tuleksin (Vaike, 56 a)

Eks ikka see, et ma tahan koolituses midagi uut saada, mida ma veel ei tea, mida ma oma töös ära kasutada saan, et töö muutuks paremaks, ma ise muutuks paremaks läbi selle ja saaks teistele inimestele seda edasi anda, või oleks koduski parem inimene. Muidu ei ole mõtet koolitusele minna, kui mul ei ole ootusi. Üldiselt olen ma aktiivne koolituses osaleja, mulle meeldib... Seal kuuleb alati värskeid mõtteid ja värskeid ideid, et kuhu minna ja kuhu edasi areneda. See ei ole nii, et ma tulen koju ja hakkam kohe tegema, see võib ka alles mõne aasta pärast tulla, aga ma olen elu ja nende uuendustega kursis. Jah, mulle meeldib... Koolituses osalemine on vajalik.... Muidu jääd tammuma ühe koha peale, ei saa edasi..., ei arene..., ma ei tea ju neid kõige uuemaid ideid ja mõtteid ja sellest on vähe, kui ma kusagilt loen. Kui praktiliselt, inimesed, kes on selle läbi teinud, ise räägivad, praktikud, siis see on hoopis midagi muud, kui lugeda raamatust(Elvi, 56 a)

Kool ja keskkool meenuvad kui midagi, kus õppimine ja õpingud ei olnud tähenduslikult olulised, ennast teadlikku õppijana ei tunnetatud, küll aga peeti kooli olulisena iseenda /MINA arengu jaoks

...Kui alustada koolist, siis õpingutele ma palju tähendust ei omistanud, see oli, pidi olema, loomulik käik, ma ei juurelnud, mida ma seal õpin.

Kool oli asjade loomulik käik, läks kuidas läks.

Samas kool oli ääretult oluline minu jaoks, sest olin tõenäoliselt ambitsioonikas, tegin nii hästi kui suutsin ja vahel rohkemgi.

Sest mõistsin, et kui mul on võimeid ja suudan seda teha, siis ma teen seda niihästi kui suudan. Keskkooli õpingud, et ...jah... seal oli tõesti üks aine tuli teine otsa, polnud aega mõelda, mida sa õpid. Ma arvan, et ma neid aineid küll omavahel ei seostanud: kui hakkas füüsika, siis järgmine tund sa pidi kuidagi kogu aeg ümber orienteeruma, polnud aega asju seostada. Ega kedagi ei huvitanud ka, et ma neid seoseid looks (Marju, 20a)

Meenutatakse üksikuid õpetajaid, kes olid olulised, mõjutasid arusaamu, maailmapilti

Kuskil kui ma olin 14 või 13, see on teismelise iga parasjagu, minul pole seda eriti olnud, ma ei tea mis see tähendab, sel ajal oli minu koolis inglise keele õpetaja. Ma ei tea mismoodi see alguse sai, me olime tegelikult väga head sõbrad lõpuks. Ta tegi inglise keele ringi, kus ma käisin, sealt see ilmselt alguse sai, me veetsime hiljem väga palju aega koos. Ma õppisin temalt, lisaks keelele, Ameerika kohta, kui kultuuri kohta, sõpruse ja suhete kohta. Et see oli tõenäoliselt selline aeg, kes oleks vanem kõrval, kellele alt üles vaadata, ta oli tõenäoliselt selline, iidol on palju öelda, aga midagi sinnakanti. Ta läks veidi varem kui tal leping oli, mis tuli mulle tõhutu üllatusena, et ta ära läheb. Sain päris kõvasti kõrvetada, millest õppisin ka palju, mitte seda, et enam mitte inimesi usaldada, küllap ma õppisin seda, et kui kellestki hoolida või kui keegi on sulle oluline, siis seda öelda, mitte jätta viimasele minutile.

Siis taipasin, et mul oli selline tühimik pool aastat, ma ei osanud midagi peale hakata, niivõrd oluline inimene läks ära, mis nüüd edasi. See oli põhikooli lõpp, ma kirjutasin siis, tõenäoliselt ma kirjutasin selle valu kõik välja. Siis tuli järgmine ameeriklane, järgmine õpetaja, siis olin ma juba vanem. Jamesiga olime algusest peale kohe väga lähedased, temalt ma õppisin kultuuri kohta pealt just, nii muusika osas, näiteks ta õpetas kuidas jazzi kuulata, ma olin kuulnud kuid ma ei teadnud suurt midagi. Kirjanduse kohapealt, ta andis mulle raamatuid lugeda, siis ma lugesin need läbi, arutlesime selle üle. Me kohtusime küllalt regulaarselt, me saime iga nädal kokku, siis olid meil rituaalsed tegevused, kas me tegime süüa koos, või vaatasime telekat koos, käisime kuskil kinos. Meil oli kogu aeg tegevus, loomulikult me rääkisime mingitel teemadel. Ma arvan, et nende kahe puhul, et nad kindlasti kujundasid mu maailmapilti. Arvestades seda, et ma olen küllalt väiksest kohast pärit, siis oli see tohutu võimalus minu jaoks, et mul oli võimalik selliste inimestega koos olla, teha koos midagi, nendelt palju õppida. See oli minu õnn, et nii väikses kohas...(Marju, 20)

Tahangi õpetajatest rääkida, sest õpetajad olid kõik super õpetajad. Sest kogu aeg algklassides ja mujal ma olen näinud, vähemalt sel ajal, kui mina käisin, kogu aeg tuli õpetajaid teietada või viisakas olla. Aga vast selles koolis olid õpetaja ja õpilane ühe pulga peal, sind võeti võrdväärseks, usud sa seda või mitte...(Elvi, 56 a)

...No õppimine oli seal tol ajal natuke teistmoodi kui see praegu on. See suhtumine ja kõik tol ajal olid Otepääl õpetajad seal haridusseltsi koolis ikka haritumad, seal oli isegi kõrgharidusega õpetajad tol ajal kui mina olin. Aga teised koolid oli seal riiklik ministeeriumi ülalpidamisega... no seal oli kehvem, too olemine ja kolmas kool oli ka sel Otepäa juures veel valla kool, see oli seal paari kolme klassiline kool. Aga selles koolis oli algklassides siiski aga praeguse kohta ma ei või ütelda, aga õpetajad suhtusid lastesse küllaltki hästi. Laste ja õpetajate vahel tuli harva või tuli küll üks põiklemine vene keele õpetajaga meelde. Käs ta oli sündinud venelane, ei tea, aga nime ta kandis küll vene nime. Ja seal tuli siis klassiga niisugune suhtumine, et pikapeale niipalju vastuolu tuli, et õpetaja pidi ikka ära minema. No aga teiste kohta ei või, eks nalja visati siis kah, õige mitmel korral seal. Isegi üks naljajutt mis on meelde jäänud õpetajatest kokku seatud, et kui tohib seda üldse rääkidagi, et õpetajatest.

Kuusk kasvis nõmme peal, Alver istus kuuse all, löi pulgaga kuuse peale köp, köp, köp. Ja see köp oli professor Köpp, too sama mees oli siis ka õpetaja. Ja mis tuntud meestest oli õpetaja, oli Laarmann Mart, see oli kah eesti keele õpetaja. Õpetes mind eesti keelt kui ma esimese teises klassis olin. Kui olin puudund mina, murdsin põidla ära, olin paar nädalat ära koolist, siis jäin noh maha tollest ajast, siis oli nii mõnus saksa keele õpetaja, ta oli küll juba aastates naisterahvas, ta võttis siis mu käe alla ja selle mõne nädaliga olin ma teistel järele ikka, ega ikka es taheta kis jäi kõrvale, ma olen siin mõnikord kuulnud nisukest juttu, et põlatakse neid õpilasi kes järgi ei jõua, aga noh ega seal ei ole alati süüdi õpilane, tegelikult teised kah... (Arno, 99 a).

Kooliga seostuvad negatiivsed mälestused, õpetajaid meenutatakse ka negatiivsete emotsioonidega.

Põhikoolis polnud õpetajaid, tunde jäi ära: kogu aeg oli trillalla – trallalla, pärast selgus, et vene keelt ei oska, matemaatika on raske... (Tiina, 24a)

Uskumatu jah, mida paremini ma ennast tundsin, seda paremad olid õpitulemused, noh, põhikooli ajal ma ikka väga õppisin, aga seal olid õpetajad väga sellised, kes selles mõttes ahistasid isegi, kohutavalt ranged olid, oleks nad natukenegi inimlikumad olnud ja lõbusamad, sest ma nii mäletan, kus põhikoolis füüsikas, keegi midagi ei osanud ja ainult perenimede järgi käratati "Sokk, Sütt!", püsti, istu, 2". Sa ei saanudki midagi mõelda, mis ma pidin ütleva, ainult kuulasid hirmuga, millal sinu nimi tuleb (Elvi, 56a)

Kolmandast klassist on mul üks kõige kohutavam mälestus. Lugemises kutsuti mind tahvli juurde lugema ja sellel õpetajal oli eriline mood, kui ühe kutsus lugema, siis teise pani tahvli juurde raamatuga kontrollima, kas tegi vigu ja kui oli mõni viga, siis pidi kriidiga tõmbama tahvli peale kriipsu. Ma teadsin, et ta on ga nõudlik, ma olin kodus seda tükki lugenud kolm korda üle ja mis õnnetus, ta oli mulle pähe jäänud. Ja ma hakkasin siis seda lugema ja kuulsin, kui käis esimene klõps tahvlil ... Ja siis hakkas kriit käima ikka klõps ja klõps ja klõps...ja see oli kohutav, aga noh see oli mu esimene veerandi neli, mis ma siis lugemise eest sain ka seetõttu. Aga see hirm, mis see olukord minus tekitas, on mul siia maani teada, tunda, mäletan (Linda, 64a)

Mida vanemad ollakse, seda enam kerkib esile kahetsustunne, et "õpiti vähe" või "elu lihtsalt ei võimaldanud õppida".

.kahetsen, et ma kõrgkooli ei läinud - suurim möödalaskmine. Oleks tervis parem olnud, vanemad olid väga haiged, pidin hoolitsema nende eest... (Sirje, 62 a)

Mina olin niisugune keskmine õpilane. Mul jäi aega väheks õppimiseks. Ma pean nüüd praegu vanas eas tunnistama, et kui ma järel olen mõeldud ja teinud, et ma oleks pidanud väga hea õpilane olema. Aga mul jäi aega väheks. Mul oli muude tegemistega palju rohkem, kalal käimine ja niisugune asi ja ega klässi kordama kunagi ei jäänud ikka ja mis mul oli tegelikult kõige raskemaks õppeaineiks oli mul vene keel, mida mul elus kõige rohkem tarvis tuli. Saksa keelega sain ma palju paremini toime kui ma tulin koolist ära. Vene keelega ei olnud, aga see oli mul matemaatika, oli nii kerge ja olime seal kahekeisi, mina ja üks Otepää tüdruk oli ka klassis ja see oli tütarlastest ka kõige kangem matemaatikas ja mina olin ka kõige kangem ja matemaatika mul alla nelja kunagi es ole kui ma viitsisin vähegi teha. Eks muud asjad võtsid palju ruumi...(Arno, 99a)

Õppimiskäsitused on erinevad. Õpimiskäsituste erisus on mõjutatud erineva elukogemusega, eluetappide või elusituatsioonide sotsiaalsete raamidega

Tahan nüüd rahulikumalt elada, kodus rohkem olla, tegeleda sellega, mis mulle huvi pakub, elu on praegu nii kiire. Ei oska aega planeerida, sedagi peab õppima. Ma tunnen, et ma ei tunne kõiki puid, mis Eestis kasvavad. Ma kadestan neid mehi, kes vaatavad peale ja ütlevad, et see on pöögist tehtud (Priit, 33 a)

Mina õppisi paljulapseliste perede emasi vaadates kannatlikkust, emadust, naiselikkust. On asju, mida elus ei õpi, sa võid ju jäljendada, aga see pole see (Sirje, 51 a)

Olen õppinud seda, et mitte midagi ei ole püsivat....elu ise, uued suhted, uued olukorrad on tinginud nagu ühest kohast teise liikumise ja...õppimise (Vaike, 56a)

Ma loodan, et see pensioniaeg ei ole sugugi mitte mingisugune õnnetus, et see on üks eluetapp, mis iga inimese elus niikuni tulemas on ja mida paremini sa seda aega veel kasutada suudad ja mida paremini sellest röömu oskad tunda, seda toredam on (Aino, 64a)

Olulisem eluetapp on minu jaoks just praegune...ja alates 45 aastaselt - kui sain selgelt aru, mida teen ja mida teha tahan..Kindlasti elu ja meie kõikide elu on mõjutanud uus kord...Ma ei oleks 15 aastat tagasi ette kujutanud ligilähedaselt tänast päeva, elu...ja veel vähem seda, millega täna tegelen...Kujutad ette, leian täiesti juhuslikul internetist selliseid asju, millest vanasti ei osanud mõeldagi.. (Vello, 66 a)

Elupöördepunktid panevad mõtlema iseendale,
õppimisele kui ka haridusele kõige laiemas mõttes.

Võib-olla üks sündmus mõjutas, kuskil 9.kl lõpp, kui paljud hakkasid minema linna keskkooli. Mina mõtlesin ka, et peaks linna minema. Käisin katsetel hoogsalt, sain ka sinna kooli sisse, üks kool kuhu ma tahtsin minna. Siis ma mõtlesin, et tegelikult ma ju ei taha minna Pärnu kooli, ma ei taha sõita igapäev. See pole see, mis mulle huvi pakub. See oli selline aeg, kus mu vanemad andsid mulle vabad käed, et mina otsustan see on minu hariduskäik. Siis ma otsustasin, et ma ei lähe Pärnu kooli, ma jään oma kooli. Sest oluline pole millises koolis ma käin, vaid oleneb minust endast. Ma arvan, et see oli oluline hetk, kus ma hakkasin aru saama. et see, mis ma seal teen, sõltub minust endast, mitte koolist ja õpetajatest. See oli oluline valik, et ma jäin Pärnu-Jaagupisse, ma sellevõrra õppisin rohkem ja mul oli oluliselt rohkem võimalusi kui mul oleks Pärnus olnud (Marju,20)

Alusharidust läksin õppima kui sündis laps. Siis vaatasin, et võiks uurida, mismoodi see laps käitub, mis tal seal peas toimub....Naine ütles ka, et võiks ikka mingi hariduse omandada... Mu isa töötas puutöökojas, sealt sain ka mingi kogemuse (Priit, 33a)

Ei praegu küll ei taha õppida... Naine virises kui peale tööd käisin veel raamatukogus istumas. Tahaks kodus olla vaikselt, see raha paneb nii rabelema (Priit, 33 a)

Emal oli viis klassi ainult. Utsitas mind tagant kogu aeg – õpi. Sain riielda kui kolme sain. ... Elukaaslane oli jube uhke kui ülikooli sisse sain (Vaike, 54 a)

Olen jõudnud sellesse eluetappi, kus tunnen, et olen elus palju õppinud, aga see on vaid killukene sellest, mida tahaksin veel õppida...Olen endas leidnud üles tunde, et olen ise osa maailmast, mida tuleb iga päev uuesti avastada. See on põnev ja käänuline tee, suurte tõusude ja mõonadega, otsimiste ja leidmistega (Katrin, 30 a)

...siis ma olen seda meelt, et kõik kõrgharidusega emad peaksid olema võimelised õpetama oma lapsi ja minu meelest on selles elus see üks väga tähtis koht, et milleks seda haridust... Üks on see, et sa selle haridusega oled võimeline endale leiba teenima, elatist ja, et enesetunne hea on, aga teiseks minu meelest kõige rohkem on sellest kasu siis, kui sa suudad oma lapsi õpetada ja aidata, kui neil vaja on (Reet, 63)

Vananemine on õpetanud rahulikkust, on andnud sellise ütlemise kindluse eluks selles suhtes, et lapsed on suured, iseseisvaks saanud, ma ei ole enam vastutav selle eest, et nad toime tuleksid, ma olen suutnud enda elu eesmärgid või põhiülesanded täita, ma olen pisavalt teostada saanud ja see on andnud sellise rahulikkuse. Mul ei ole kibestumist, et ma ei saa, ei tule toime, et ei jõua. Selles suhtes on niuke kindel tunne, et hea küll, kui ma ka enam ei tööta, siis mul palju sellest, mida ma oma ajaga saan peale hakata, millele ma saan rohkem pühenduda, mis oleks huvitav maailmas, millega tegeleda, mida jälgida, palju on toredaid inimesi, kellega suhelda... (Linda, 64 a)

2. 4 Üldistused

Inimesed, kes on kogenud varasemat edu ja tuge elus, õpingutes ja õppimises (*siin eristub eelkõige kodu, perekonna ja lähedaste inimeste, seejärel tööandja ja organisatsiooni keskkonnast tulenev toetav ja mõistev suhtumine, võimaluste loomine*), soovivad jätkata ja enamasti jätkavad aktiivselt õpinguid või/ja osalevad koolitustes, omavad mitmekesiseid huve ja harrastusi.

Märgitakse, et oluline on positiivne suhtumine iseendasse, enda ellu, õppimisse ning avatus uuele (sotsiaalne aktiivsus, intellektuaalsed huvid, võime eneseanalüüsiks ja enesemõtestamiseks). Elutee kontekstis on määravaks sotsiaalse keskkona mõjutused ning kodu, perekonna, vanemate ja lähedaste tugi. Muutused käsitustes toimuvad läbi kogu elu. Püsivam on arusaam õppimisest kui teadmistest ja teadmiste omandamisest. Käsitused kujunevad erinevate elukogemuste kaudu, enesetunnetus ja arusaam endast süveneb elukogemuste lisades. Muutused arusaamades õppimise kohta on läbi elu /elutee kestvad. Eakate puhul toetab sotsiaalset aktiivsust ja õppimise huvi füüsiline tervis ja psüühiline tasakaal, lähedaste toetus ja vaimuerksus.

Empiiriliste andmete analüüsist selgub, et õppimist mõistetakse, tõlgendatakse, sellest räägitakse ja selgitatakse erinevalt, enamasti tunnetatakse ja rõhutatakse vajadust pidevalt õppida. Õpitakse kõikjal, kõigest ja pidevalt. Nooremad, vähese elu- ja õpingute kogemusega mõistavad õppimist teadmiste omandamisena, oluliseks peetakse seda, et õpitav peab olema kasutatav. Arusaamad ja käsitused õppimisest on normatiivsed, harjumuslikud, ei ole veel selgelt mõtestatud, tagasivaatamiseks, meenutamiseks ja süvenemiseks on elukogemus veel ebapiisav, napib nii isiksuslike ressurse, õppimisoskusi kui ka elu- ja töökogemusi.

Eakate inimeste puhul (61-99 aa) eristuvad intervjuudest käsitused õppimisest, mis hoiavad "*elavamana*", võimaldades aktiivsemat sotsiaalset osalemist ühiskonnas, suuremat eneserahulolu.

Noorematele suunajaks olemine pakub eakatele naudingut, rõõmu, rahulolu, õnnetunnet ja vaimset rikastumist. Arusaamad ja käsitused õppimisest mõjutavad eakate teadlikkust, ootusi, hoiakuid, õpivalmidust, väärtusi.

Mida vanemad ja elukogenumad ollakse, seda enam tunnetakse ja väärtustatakse õppimisvõimalusi mitteformaalsetes situatsioonides, määratlemata seejuures ennast õppijana, õppimist käsitletakse arenguna, isikliku kasvuna, võimalusena. Oluliseks õppimise toetamisel ja õpingute valikutel peetakse perekonna, kodu, vanemate suhtumist, hoolivust ning tuge.

Koolituses ja koolitust nähakse võimalusena nii enesearenemiseks, edasijõudmiseks tööalases karjääris kui ka kogemust.

Kool ja keskkool meenuvad kui midagi, kus õppimine ja õpingud ei olnud tähenduslikult olulised, koolis ennast teadlikku õppijana ei tunnetata, küll aga peetakse kooli olulisena iseendaarengu jaoks edaspidises elus.

Meenutatakse üksikuid õpetajaid, kes olid olulised, mõjutasid arusaamade ja maailmapildi kujunemist.

Kool meenub ja sellest räägitakse ka kui millestki negatiivsest, sunduslikust, õpetajaid meenutatakse negatiivsete emotsioonidega, mida mäletatakse ja millest räägitakse eakana.

Mida vanemad ollakse, seda enam kerkib esile *kahetsustunne*, et "õpiti vähe" või *"elu lihtsalt ei võimaldanud õppida"* (*sõda, vangilaager, haigused, tervis, töö*).

Märgitakse, et oluline on positiivne suhtumine iseendasse, enda ellu, õppimisse ning avatus uuele (sotsiaalne aktiivsus, intellektuaalsed huvid, võime ennast analüüsida).

Elupöördepunktid panevad mõtlema iseendale, õppimisele kui ka haridusele kõige laiemas mõttes.

Mida mitmekesisem ja eluhõlmavam on haridustee, töö, mida enam omatakse positiivset õppimis- ja elukogemust, seda rohkem õpitakse, soovitakse õppida ning olla elus aktiivne, seda enam ja sügavamalt mõistetakse ja väärtustatakse õppimisvõimalusi ja õppimist.

Õppimise käsitus on erinevate põlvkondade arusaamades erinev, käsituste erisus ja variatiivsus on mõjutatud erineva elukogemusega, eluetappide, elusituatsioonide sotsiaalsete raamidega.

Arusaamad õppimisest on seotud subjektiivse normiteadvusega, elukogemuse sisu ja ulatusega, õppimisele omistatud tähendustega ja sellega, mida õppimises väärtustatakse.

Õppimine on integreeritud igapäevasesse ellu, õppimine on elulooline, õppimine on elu ise, õppimine on eluviis, mis mõjutab inimeste arusaamu, eluteed, haridusteed, tööd ja subjektiivset karjääri.

Usutakse, et õpingud ja pidev õppimine toetab individuaalset arengut, eneseteostust, eluga ja tööga toimetulekut.

2. 5 Õppimine elutee kontekstis ja käsitused õppimisest

Erinevates uurimustes on eluteed analüüsitud erinevatelt: struktuur-funktsionaalsete aspektide kaudu, elu/sündmuste, otsustuste jada kaudu, kus olulisena peetakse kohordi aspekti. Indiviidi elutee kõrval analüüsitakse osaliselt ka temale oluliste inimeste eluteid (Tooding 1998: 56-57, Elder 1992, Elder & Shanahan 2006).

Eluteed vaadeldakse ka selle kaudu, mis tähendusi omistakse elusündmustele, nähtustele, elu jooksul kogetule (Antikainen 1996).

Elutee (*life course, Lebensverlauf*) kontekstis on inimese areng vaadeldav kui elukestev bioloogiline, psühholoogiline ja sotsiaalne protsess. Käesoleva uurimuse seisukohalt on selles protsessis olulised tähendused, mida omistatakse kogetud ajale, sündmustele, elusituatsioonidele, ajaloolisele ajale, kohale, inimestele, suhetele ja nähtustele.

Antud uurimuses ei kajastata elu LUGUSI, vaid otsitakse vastust küsimusele: kuidas mõistetakse õppimist elutee kontekstis ja kas õpikäsitused muutuvad elu jooksul?

Elu vaadeldakse kui "rännakut läbi aja" (Jarvis 1998:93), eluteena, teekonnana, mis ühendab erinevaid eluperioode ja elusündmusi (*Tulva 1998*).

Seetõttu on olulised tagasivaatavad ehk retrospektiivsed andmed. Uurimuse seisukohalt on oluline märkida, et tagasuulatavaid andmeid vaadeldakse reaalses ehk olevikus olemasolevate käsituste/arusaamade kaudu. Õppimine leiab aset elutee kontekstis ja seda käsitletakse kui individuaalset arenguprotsessi.

Inimese elu on seotud ajaga, areng ja õppimine toimub läbi elu ja aega tajutakse minevikuna, olevikuna ja tulevikuna. Elutee etappidel avaldub inimese ainulaadsus ja kordumatus (*Jarvis 1998*).

Inimese elu ja elutee on seotud õppimisega. Käsitused õppimisest kujuneb elutee kontekstis kogemuse kaudu. Kõikide intervjuude analüüsi taustal võib väita, et käsitused õppimisest muutuvad elu jooksul. Käesoleva uurimuse kokkuvõttes osutatakse käsituste muutustele kolme intervjuu näitel.

Induktiivse analüüsi tulemusena (*Joonis1*) esitatakse andmed, mis põhinevad kolme intervjuu analüüsimisel:

Heleri (22 a), Marika (37 a), Arno (99 a.)

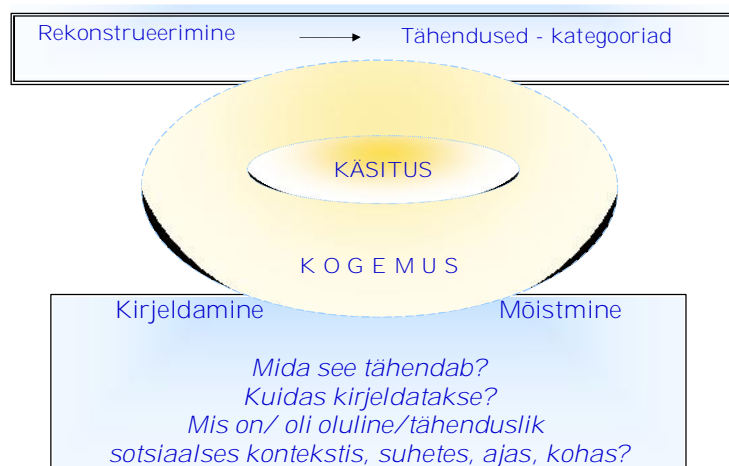
Intervjueeritavate sünniaastad jäävad ajavahemiku 1904 -1984aa. Heleri on sündinud 1984 aastal, Marika - 1969 aastal, Arno - 1904 aastal.

Intervjuusi käsitletakse kui ainulaadseid ning vastavalt sellele tõlgendatakse ka intervjuudest saadud andmeid.

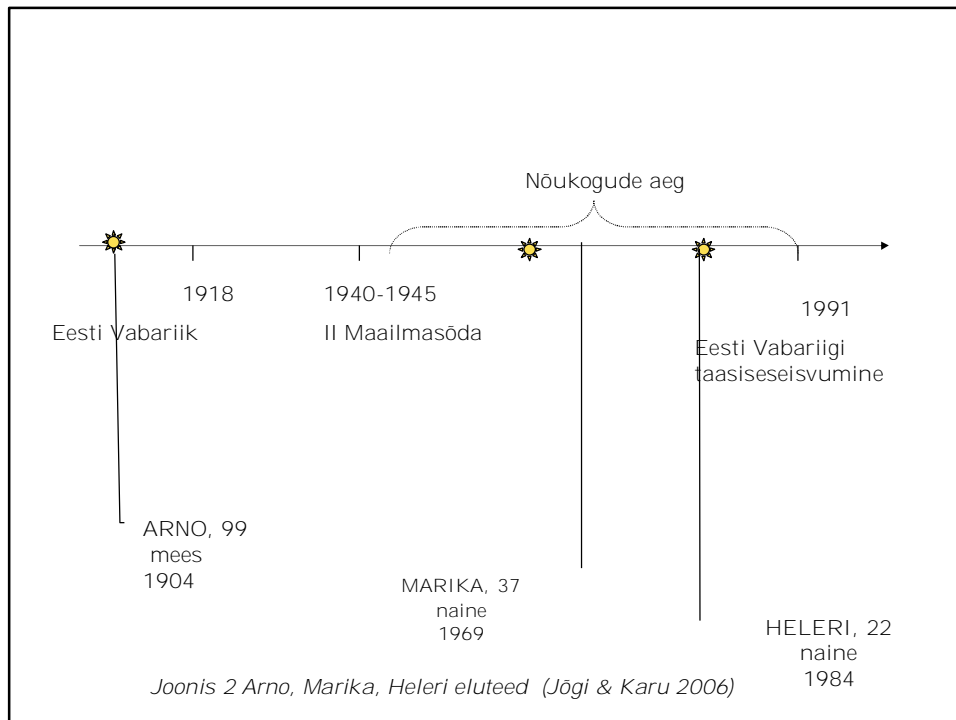
Iga analüüsitav intervjuu on elutee, individuaalsuse ja subjektiivsuse tõttu ainulaadne ja iseäralik. Ainulaadsuse tunnusteks on tähendused (*datum*), mis kuuluvad vaid selle konkreetse intervjuu juurde (*structural significant nexus, Max van Manen, 2001: 37*).

Igat intervjuud analüüsiti eraldi individuaalse elutee kontekstis (*Joonis 2*) eesmärgiga mõista intervjueeritavate õppimiskäsitusi.

Uurimuses ei esitata intervjueeritavate eluteest ja elusündmustest tulenevaid aspekte, küll aga osutatakse õpikäsituste erisustele.

*Joonis 1 Intervjuude induktiivne analüüs
(Max van Manen, 2001)*

Heleri

Sündinud 1984 a
 intervjuerimise ajal
 22 aastane
 töötav üliõpilane

Marika

Sündinud 1969 aastal
intervjueerimise ajal 37 aastane
kõrgharidus, insener

Arno

sündinud 1904
intervjueerimise ajal 99 aastane

Heleri, Marika ja Arno intervjuude analüüs võimaldab moodustada järgmised tähenduskategooriad, mis hõlbustavad intervjuueeritavate arusaamade mõistmist kolme intervjuu taustal. Intervjuude induktiivse analüüsi tulemusena määratleti järgmised tähenduskategooriad:

Õppimine

- *Õppimine kui enesetunne ja suutlikkus*
- *Arusaam endast kui õppijast*
- *Õppimise olulisus*
- *Õppimise vajadus*
- *Õppimine kui väärtus*
- *Õppimise eluhõlmavus*

Tähenduskategooriate illustreerimiseks on toodud neid enim iseloomustavad tsitaadid intervjuudest.

Õppimine

Õppimine...Uute oskuste ja teadmiste omandamine..

See, et kui ma ei tea midagi ja ma tahan midagi teada saada ja siis ma omandan selle teadmise (Heleri, 22)

...oskuste ja teadmiste omandamine, mida praktiliselt kasutada..... silmaringi laiendamiseks, et asjadest paremini aru saada....., võib olla ka kogemuste omandamine. Elus hakkama saamiseks ikkagi (Marika,37 a)

...õppimine?... no ega tuleb välja, et juba et peaaegu lapsest saadik, laps kui ta hakkab õppima...kogu elu õpib elamiseks ...kuni surmani (Arno, 99 a)

Õppimine kui enesetunne ja suutlikkus

Seda, et sa võtad sellise suuna, et sa igast asjast hästi võimas tunne, ma kujutan ette, sellised inimesed, kes nagu teavad hästi palju, et neid on esiteks huvitavam kuulata ja siis mõtled, mis tunne on, kui nad vaatavad teisi nagu ülevalt alla. Mitte halvast mõttes, nad näevad laiemalt nagu. See on hästi mõnus tunne, ma arvan. (Heleri, 22 a)

... ja hea enesetunde, mitte isegi hea enesetunde, vaid see tunne, et sa suudad midagi ära teha, sa suudad millegagi kellelegi kasulik olla, mitte ainult iseendale.

Ma ei tea, see on selline... ühiskonnale kasulik.

Õpi ikkagi kõige paremini praktilise töö juures tegelikult (Marika, 37 a)

Võimeline enam midagi ei ole, mälu ei pea ka enam kinni midagi, on ju üks raske asi selle mõtlemise peale kui paned asja siia, ma panen siia, siis saab ta veel tüki aja pärast kätte aga kui sa nii paned ja siis keerad ümber ja lähed tuppa, mitte ei tea kus on... näerab... Ära kulub kõik ei ole midagi. Nii kaugelt ei ole ise mõtlenki kogu aeg aga nüüd (Arno, 99 a)

Arusaam endast kui õppijast

.....on mul selline loomus, et mulle meeldib õppida, aga kui liiga palju saab, siis ma väsin ära.... Praegu näiteks ma ei taha õppida..... Praegu on nii, et ma jubedalt tahaks põgeneda selle eest ja ma võitlen endaga (Heleri, 22 a)

Põhimõtteliselt on nii nagu inimese loomus on ikkagi, et täpselt nii vähe kui võimalik ja nii palju kui vajalik (Marika, 37 a)

Minul es ole takistusi õppimisele küll eriti nii aga ega välja eriti es paista siis. /.../, aga mälu ei pea enam kinni, käimine on raske, muidu liiguks rohkem... see on üks raske olemine (Arno, 99 a)

Arusaam endast kui õppijast

Mina olin niisugune keskmine õpilane. Ma pean nüüd praegu vanas eas tunnistama, et kui ma järel olen mõelnud ... et ma oleks pidanud väga hea õpilane olema. Aga mul jäi aega väheks. Noh inimeste õppimine, noh põhjalikum tundmaõppimine võtab aega see on üks asi ja peab olema ikka tähelepanelik, seepärast üks omadus mul on küll kah et tähelepanemine mul inimestest on kaunis häa. Kellega kohtud nii ükskõik võõra inimesega esimene kord ja teine kord ja on selge endal, kas ta alati õige on, endale on ta õige et vat tema on too ja tema on taa. Seda olen ma küll õppind juurde palju. Inimene tuleb, on võõras, ükskord tuleb on võõravõitu, teine kord tuleb on juba ja kolmas kord on juba päris oma ja näed ära tema kõik omadused. Aga teinekord tuleb ja ei ole võõras ja jääbki võõraks. Sellepärast et tolle koha pealt saab küll, noorelt ei pannud tähele.

Nüüd mida kahetsed, mis noorelt mälusse es jäta või kirja es pane. Ja kirja panemine oles ka väga tähtis ikka noortele inimestele, päris õigel ajal peale hakata ja lõpuni välja viia. Sealt oleks palju midagi järglastel lugeda ja teha aga ma jäin natuke hiljaks, mul jäi pooleli. ... (Arno, 99 a).

Õppimise olulisus

...Siis ma olen nagu konkurentsivõimeline. Et ma ei ole rumalam kui teised (Heleri, 22)

..Oluline on see, et asi sind huvitaks...sa pead ise asjast huvitatud olema. Kui ikka ise huvitatud ei ole, siis keegi kulbiga juurde panna ei saa. Või otsene vajadus, ütleme. (Marika, 37)

Üks suurem kordaminek on mis ma omal jõul, väikene riiklik toetus tuli ka juurde, see on maaparandus...Ma jõudsin oma kodu heinamaad ära kuivatada, ühes järve allalaskmisega,....No ja siis jõudsin endale soetada jõumasina, aurukatla, et siis saab seal saed ja muud riistad käima panna ja tollega oli siis ehitusega juba natukene kergem, siis sai sealt puutõid palju kergemini ära teha ja siis 32.a. ehitasin karjalauda nii 15-paarikümnele loomale. Siis aasta vahest põdesin ja ehitasin sinna otsa sealauda ja karjaköögi ja juurviljakeldri.Niisugune oli tookordne tahtmine ja saamine ja ootele jäid veel aidad ja kuivused ja oli juba koht ka valmis valitud ja hakkasin tegema peaaegu, aga siis tuli lõpp, mis kõik nullini viis (Arno, 99 a)

Mida on tulnud elus õppida?

...ma ei oska ennast väljendada, selle tööga seoses ja ma pean kogu aeg uusi asju õppima. Kui ma tulin siia, siis ma oskasin ainult joonestada selle arvutiga ... (Heleri, 22 a)

Tolerantsust.et sa saad niipalju targemaks, et sa lihtsalt saad aru, et on nii palju erinevaid arvamusi. Ma ei ütleks, et see on kohandumine, see on ikkagi see arusaamine, kogemus, mis paneb nagu teist inimest mõistma või arvestama. teiste inimestega, kaaskodanikega arvestamine, kui proosaliselt öelda. See on see ühiskonnas olemine, mis tuleb sul ära õppida. (Marika, 37 a)

...Mina..., suhtumist, inimestega suhtumist õppisin seal..... Peab ikkagi leidma... kellest sa oled, temaga nii palju, et sa tema usalduse jõud võita.... Noh inimeste õppimine, noh põhjalikum tundmaõppimine võtab aega, see on üks asi ja peab olema ikka tähelepanelik, seepärast üks omadus mul on küll kah, et tähelepanemine mul inimestest on kaunis hää. (Arno, 99 a)

Elukestev õppimine

..Seda, et sa võtad sellise suuna, et sa igast asjast õpid midagi. ... näed kõike nagu natuke kõrgemalt ja see on hästi võimas tunne, ma kujutan ette, sellised inimesed, kes nagu teavad hästi palju, et neid on esiteks huvitavam kuulata ja siis mõtled, mis tunne on, kui nad vaatavad teisi nagu ülevalt alla. Mitte halvast mõttes, nad näevad laiemalt nagu. See on hästi mõnus tunne, ma arvan. (Heleri,22)

See õppimine käib tegelikult ju kogu aeg. Niikui silmad hommikul lahti teed, nii on ju midagi – kuuled juba raadiost mingeid uudiseid ja siis on juba nii, et paned kõrva taha ja eks ikka selleks, et ennast hästi tunda, ma arvan..... Ma päris nii ei arva, et keegi üldse mitte midagi ei õpi, aga tal ei ole lihtsalt vaja rohkem. See on vastavalt sellele, kui palju sulle neid nõudmisi säätakse. (Marika, 37)

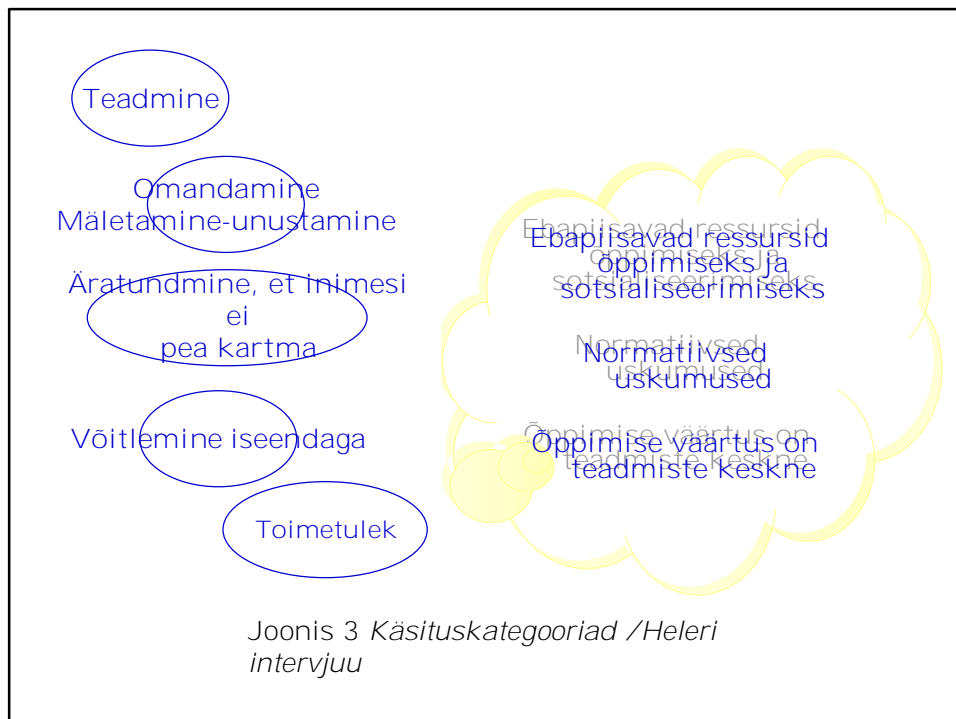
...inimene õpib kuni surmani...Surmani jah, eks mõne koha pealt kah kui võtta. Peamine kui jõud enda hoida rahuliku. Et ei ole nii suuri eriarvamisi, ellu suhtumises... ma olen kõigega rahul (Arno, 99 a)

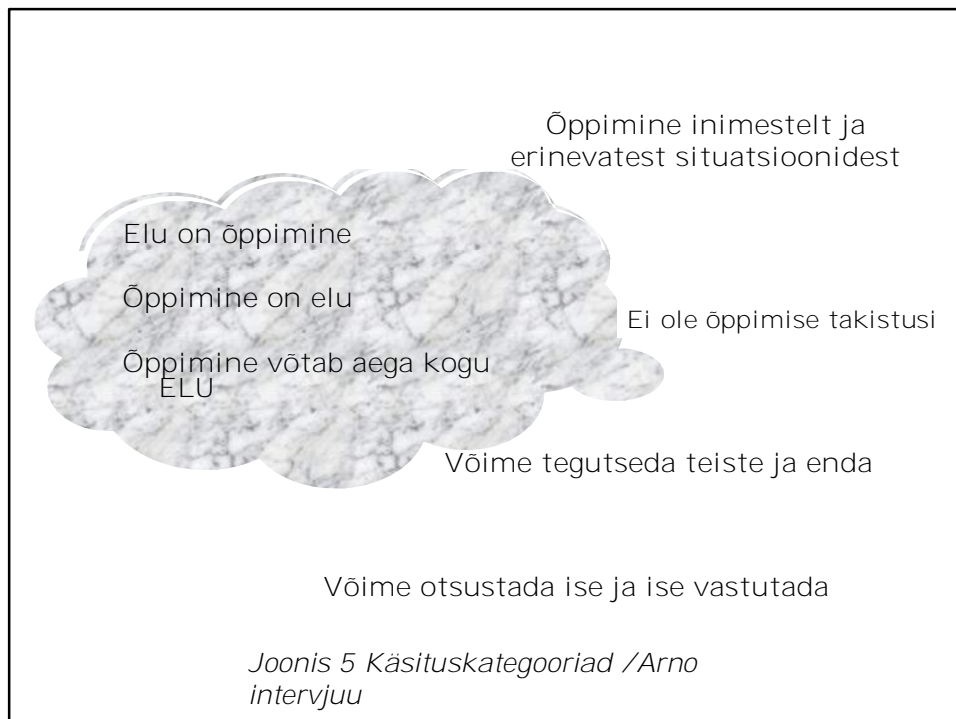
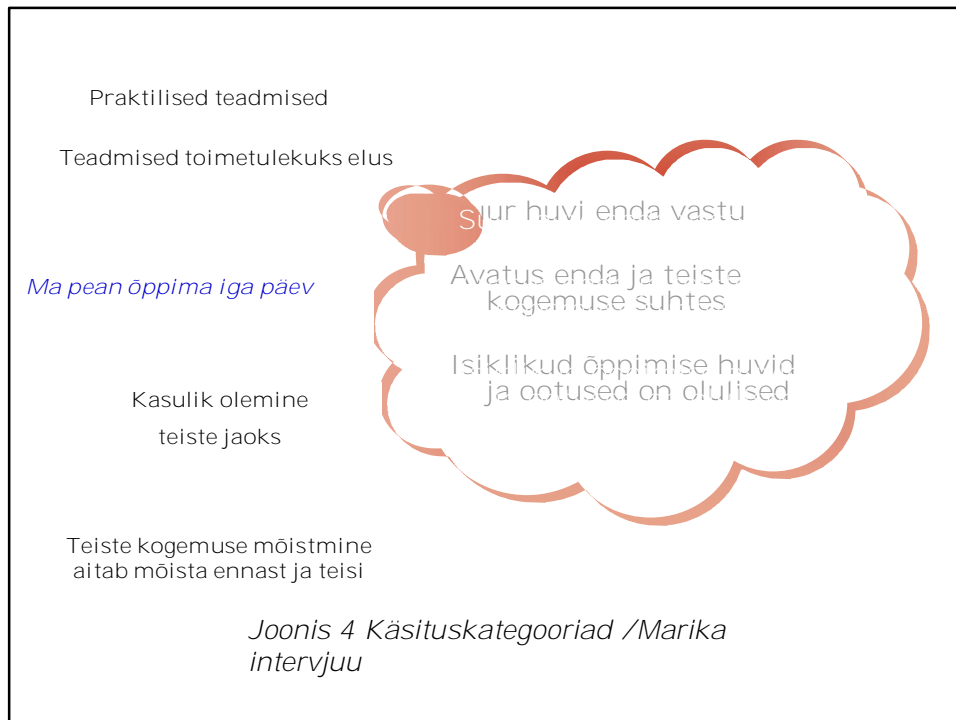
Õpikäsituste erinevused

Heleri, Marika ja Arno arusaamad õppimisest põhinevad elusündmustel, eluepisoodidel, elulool, elukogemusel, õppimiskogemusel ning on mõjutatud õppimiskogemuste interpretatsioonidel lapsepõlvest, koolieast, tööelust ja õpingutest, elust endast, sotsiaalsest keskkonnast.

Mida vanem ja elukogenum intervjueeritav, mida enam positiivseid ja mitmekesisemaid kogemusi, seda rikkam, sügavam, mitmekesisem on arusaam ja käsitus õppimisest, seda enam väärtustatakse õppimist laiemalt, seda enam teadvustatakse erinevaid õppimisvõimalusi ja tunnetatakse, märgatakse soove õppida ja neid soove ka realiseerida.

Õpikäsituste erinevused on välja toodud käsituskategoriatena ja illustreeritud käsituskaartidena (joonis 3 (Heleri), joonis 4 (Marika), joonis 5 (Arno)).

KOKKUVÕTE

*Elus on kõik õpitav, väljaarvatud elukogemus,
elukogemus on tarkus, mis tuleb just elukogemusest*

Toetudes teoreetilistele seiskohtadele ja empiiriliste andmete analüüsile, võib kokkuvõttena välja tuua tegurid, mis mõjutavad õppimiskäsituste, õppimisvalmisolekute ja koolitusaktiivsuse kujunemist elutee kontekstis. Õppimist mõjutavad erinevad tegurid ja nende eristamine on suhteline.

Psühholoogilised tegurid

*Arusaam endast, enesetunnetus, eneseanalüüsivõime ja
positiivne mina-pilt, arusaamade tunnetus ja mõtestatus,
orienteeritus enesearengule*

Arusaam endast

- Arusaam endast õppijana
- Mõtestatud arusaam õppimisest, õppimise väärtustamine, õppimise vajalikkuse tunnetamine
- Positiivne enesehinnang ja eneseregulatsiooni võime
- Vastutus enda elu, õpingute, õppimise eest
- Sisemine motivatsioon ja orientatsioon enesearengule

Sotsiaalsed tegurid

Lähisuhted, suhtlemine ja suhted, tugi, toetus, sotsiaalne keskkond, töökeskkond, töö, õppimisvõimalused/koolitusvõimalused, huvid

- Pere, lähedased inimesed
- Ümbritsev keskkond (ühiskond, töökeskkond, kool), aeg, nõuded
 - Üldised väärtused ja normid
 - Huvide mitmekesisus
 - Suhtlemise võimalused ja suhtlemisvõrgustik
 - Õppimisvõimalused, nende mitmekesisus
 - Õpingute toetus ja väärtustamine (riik, perekond, lähedased)

Andragoogilised tegurid

Elu, inimene ISE, enesetunnetus, eneseanalüüs, elukogemus, töö, töökeskkond, koolitus, õpingud, koolitajad-õpetajad

- Enda elu kui õppimisvõimalus ja õppimiskogemus
- Elukogemus-õppimiskogemus-enesemõistmine-enesetunnetus
 - Meenutused kui võimalus areneda, kasvada
 - Loomulik uudishimu
 - Kohanemine muutuvate elutingimustega

Andragoogilised tegurid

Suhtlemine, suhted õppekeskkonnas, koolituses, töökeskkonnas

- Elu, töökeskkond, töö ise kui õppimiskeskond
- Õpingute ja koolituste mõju
- Võimalus õppida, ennast, enda tööd ja enda kogemust analüüsida
- Õpetajad, koolitajad

Nimetatud tegureid üldistades võib osutada olulisematele neist: arusaam endast, õppimise väärtustamine, pere ja lähedaste inimeste tugi, elu kui õppimisvõimalus ja õppimiskogemus, suhtlemine, suhted õppekeskkonnas, koolituses, töökeskkonnas, mis omavahelise koosmõjuna avalduvad teatud valikutes, käitumises igapäeva elusituatsioonides erinevatel inimestel erinevalt.

Tegureid ei ole võimalik lõplikult ja konkreetselt välja tuua. Inimeste ja ühiskonna arenguga, sotsiaal-kultuurilise keskkonna muutumisega, uute ootuste ja nõudmiste mõjul ilmnevad uued tegurid, mis toovad muutusi õppimise tingimustes, uute tegurite kujunemist, vajadusi kohaneda ja jätkuvalt õppida.

Täiskasvanute õppimiskäsitused, mis õppimisvalmisolekuid ja koolitusaktiivsust mõjutavad, on variatiivsed ja sõltuvad individuaalsest kogemusest, elutee kontekstist, vanusest, elukogemusest, sotsiaalsest keskkonnast.

Muutused ja erisused on põlvkondade lõikes märgatavad nii õppimiskäsituste sisus kui ka õppimisvalmisolekute ja koolitusaktiivsuse osas.

Kokkuvõttes saab üldistada, et õppimist elutee kontekstis mõistetakse kui elupõhist, eluga seotud ja eluga kaasnevat pidevat protsessi. Õppimine on elulooline. Õppimist mõistetakse, sellest räägitakse erinevalt. Käsitus õppimisest on elutee jooksul muutuv, jätkuvalt arenev ja eluga läbipõimunud, kus ühe muutumatu dimensioonina sõltumatult elutee etappidest ja elukogemusest püsib arusaam õppimisest kui teadmiste ja oskuste omandamisest. Ühe olulisema mõjutegurina on tähtsustatud kodu, perekonna, lähedaste tugi ja hoolivus.

Käsitlus õppimisest elutee kontekstis, erinevate põlvkondade arusaamadest vaadatuna on muutuv, avaldades järgmiste tähendustena:

Teadmised ja oskused

Teadmiste ja oskuste omandamine, kinnistamine, süvendamine

Teadmised ja oskused toimetulekuks elus ja töös

Töö

Suhtlemine ja suhted teiste inimestega

Enesearendamine ja muutumine läbi kogu elu

Kogemus, elukogemus

Mõtisklemine

Enesearengu protsess

Eluviis, elu

Muutused käsitustes on tingitud elutee etappidest ja elumuutustest.

Uurimuse tulemustest selgub, et eestlased käsitlevad õppimist erinevalt: nooremad kitsamalt kui teadmist, oskusi ja teadmiste omandamist; vanemad ja eakamad, kui elukestvat enesearengut, eluviisi, kui elu, elamist ja olemist. Õppimine on kogemine ja olemine, ümbritseva, iseenda mõtestamine ja mõistmine. Õppimine kui olemine on eneseteadlikkuse tunnus, inimesed erinevad selle poolest, mil määral ollakse endast teadlikud ja kuidas käsitletakse õppimist. Mida nõrgemad, vastuolulisemad, vähem arusaadavamad on märgid, ettekujutused, arusaamad endast, seda olulisem on see, mis on endast väljaspool. Olulisema takistusena eakas eluperioodis nähakse tervist. Elus on kõik õpitav, väljaarvatud elutarkus, mis tuleb elukogemusega.

Olulisemad allikad

- Ahonen S. (1994). Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa: Syrjälä, S., Ahonen, E., Syrjaläinen & S. Saari (toim). Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä, 113-160
- Alheit P. (1994). Taking the knocks. Youth unemployment and biography-qualitative analysis. London: Cassell.
- Alheit P. (2005). Challenges of the Postmodern "Learnin Society". A Critical Approach. In: Bron, A., Ollesen H.-S., West L. (Eds.). " Old" and " New" Worlds of Adult Learning. Wroclaw: Wroclaw University.
- Alvesson M. & Skölberg K. (2005). Reflexive methodology. SAGE Publications
- Antikainen A.(1996). Merkittävät oppimiskokemukset ja valtautumisen. Teoksessa: Antiakainen A. & Huotelin H.(toim). Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura & Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. BTJ Kirjastopalvelua Oy.

- Bagnall R. (1990). Lifelong Education, the institutionalisation of the liberal ideology.-*Educational Philosophy and Theory*, Vol.22, Nr.1.
- Brookfield, S. (1995). Kriittiset tapahtumat opijoiden olettamusten tutkimisessa. Teoksessa: Mezirow, J. Toim. Uudistava oppiminen. Kriittinen reflectio aikuiskoulutuksessa. Helsingi: Helsingin Yliopiston, 198-213.
- Cropley A. (1979). Lifelong Education. Hamburg, UIE, Monographs.
- Dembo, M. (2000). Motivation and learning strategies for collage success: A selfmanagement approach. London: Lawrence Erlbaum Associates Publication
- Elder G. (1992). Life course.-In: Encyclopedia of Sociology, vol.3. E. E. Borgatta, M.L. Borgatta(eds). Mew-York, MacMillan Publishing Company, 1120-1130
- Elukestva õppe vajaduste analüüs, 2002. Saar Poll, Sotsiaal- ja Teadus - uuringud, EV Haridusministeerium
- Helemäe J., Saar E., Võormann R. (2000). Kas haridusse tasus investeerida: selekteerivast ja stratifitseerivast rollist kahe põlvkonna kogemuse alusel. Teaduste Akadeemia Kirjastus. Tallinn

Folke, Glastra, Schedler, Hake B. (2004). Transitional Learning in the Informational Society. In: Hake, B., van Gent Bastian, Katus J.(Eds). Adult Education and Globalisation: Past and Present. Peter Lang, 153-177.

Jarvis, P. (1992). Paradoxes of Learning: On becoming an Individual Society. San-Fransisco: Josse-Buss.

Jarvis P. (2004). Praktik -uurija. Praktikast teooriani. Tallinn: Eesti Vabaharidusliit.

Jõgi L. (2004). Trends and tendencies in Estonian Adult Education (1991- 2002). Rmt. Lepik A., Pandis M.(Koost). Kasvatuteadused muutuste ajateljelel. Sotsiaal-ja kasvatuteaduste doktorantide II teaduskonverentsi materjalid. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool, 261- 272.

Jõgi L. & Karu K. (2004). Täiskasvanu õppimine kui koolituse probleem. Rmt. Liimets, A & Ruus V. (Koost). Õppimine mitmest vaatenurgast. Tallin: Tallinna Pedagoogikaülikool. Humaniora, 130-140.

Illeris K. (2002). The three dimensions of learning. Leicester: NIACE.

Kaljuveer M.(2005). Õpetajate õpivalmiduse kujunemine elutee ja organisatsiooni kontekstis. TPÜ. Andragoogika õppetool.

Kuurme T. (2000). Õppimine kui loobumus: õppimine diskursiivse praktikana üliõpilaste vaateviisis. Rmt. Ruus, V.(Toim). Kõnelev ja kõneldav inimene: Eesti erinevate eluvaldkondade diskursus. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.

Kuurme T. (2004). Õppimine kui kogemus. Rmt. Liimets, A & Ruus V. (Koost). Õppimine mitmest vaatenurgast. Tallin: Tallinna Pedagoogikaülikool. Humaniora, 60 - 72.

Manninen J., Mannisenmäki E., Luukannel S., Riihilä S. (2003). Elinikäisen oppimisen tuska ja kurjuus? Palmenia-kustannus. Helsingin Yliopisto.

Marton F. & Booth S. (1997). The Idea of Phenomenography. In: Sternberg, R. J. (Ed.). Learning and awareness. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Max van Manen (2001). Researching Lived Experience. The Athlone Press.

Mezirow J. (1991). Transformative Dimensions of Adult Learning. San-Francisco: Jossey-Bass.

Paju I. (2006). Õppimine elutee kontekstis (eakate arusaamades). TLÜ. Andragoogika õppetool

Pöggeler H. (2004). Globalisation through the transfer of adult education between cultures: perspectives of past and present. In: Hake, B., van Gent Bastian, Katus J. (Eds). Adult Education and Globalisation: Past and Present. Peter Lang, 107- 117.

Ruus V. (2000). Distsipliin ja vabadus: etüüd hariduse käibivast ja utoopilisest diskursusest. Rmt. Ruus, V. (Toim). Kõnelev ja kõneldav inimene: Eesti erinevate eluvaldkondade diskursus. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool

Säljo R. (2003). Õppimine tegelikkuses: sotsiokultuuriline käsitlus. Tartu. Eesti Vabaharidusliit.

Tooding L.- M. (1998). Eluteeuuringud Saksamaal. Longituduurimused: kogemused ja tulemused. Koostajad Kenkmann P. J Saarnit J. Tartu, 56-57,

Tynjälä P. (1999). Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen oppimiskäsituksen perusteita. Helsinki: Kirjayhtymä.

